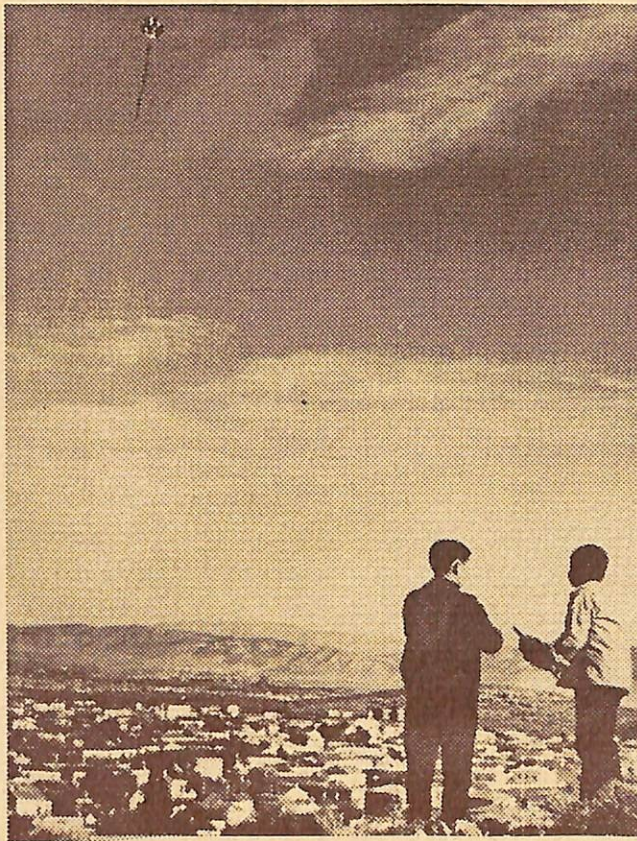

Βαγγέλης Π. Λιάπης

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ

ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά

έκδοση

ΔΙΣΧΥΛΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

2002

Βαγγέλης Π. Λιάπης

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΒΙΟΣ
ανθρωπολογικά χαρακτηριστικά

έκδοση

ΔΙΣΧΥΛΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ
2002

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

1. ΕΛΕΥΣΙΝΑ αρχαία εποχή έκδ. 1975 του ιδίου, εξαντλημένο.
2. ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1941-1944 έκδ. 1975 του ιδίου
3. ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ α' έκδ. 1980 του ιδίου, β' έκδ. 1988 ΔΩΔΩΝΗ
4. ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟ ΜΟΙΡΟΛΟΙ έκδ 1985 ΔΩΔΩΝΗ, εξαντλημένο
5. Ο ΧΟΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΕΣ έκδ. 1987 IFESTIA εξαντλημένο
6. ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ ΖΑΚΟΝΙΑ έκδ 1988 ΔΩΔΩΝΗ
7. ΤΑ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ (επιμέλεια) έκδ. 1989 Β' ΚΑΠΗ ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ
8. Η ΕΛΕΥΣΙΝΑ στα νεώτερα χρόνια έκδ. 1993 του ιδίου
9. ΔΗΜΗΤΡΑ θεατρικό έκδ. 1995 του ιδίου
10. ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ το παραμύθι στη Βορειοδυτική Αττική, έκδ. 1995 ΣΥΛΛΟΓΕΣ
11. ΠΑΛΙΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ έκδ. 1995 Α' ΚΑΠΗ ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ
12. ΕΛΕΥΣΙΝΑ στα νεώτερα χρόνια (συμπληρωματικά στοιχεία 1977) έκδ. του ιδίου
13. ΠΑΛΙΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ έκδ. 1977 του ιδίου
14. ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ (ποίηση) έκδ. 1997 του ιδίου
15. ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΜΟΥ έκδ. 1977 του ιδίου
16. ΛΑΪΚΑ ΘΕΜΑΤΑ και ΔΟΞΑΣΙΕΣ στην ΕΛΕΥΣΙΝΑ έκδ. 1998 Δήμος Ελευσινας
17. ΘΡΙΑΣΙΟ έκδ. 1998 του ιδίου
18. ΛΟΥΛΕΤ Ε ΒΑΣΙΛΙΚΟΪ έκδ. 1999 Διεθνής Οργάνωση Λαϊκής Τέχνης
19. ΜΑΓΟΥΛΑ έκδ. 1999 Δήμος Μαγούλσς
20. ΕΛΕΥΣΙΝΙΑΚΟΙ ΧΟΡΟΙ ΔΙΑ ΜΕΣΟΥ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ανακοίνωση Η' ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ
21. ΑΝΤΙΓΟΝΗ η αντάρτισσα των ιδεών έκδ. 1999 του ιδίου
22. ΤΟ ΧΡΕΟΣ έκδ. 2000 του ιδίου
23. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ έκδ. 2000 (UNESCO-B)
24. ΤΑΒΕΡΝΕΣ έκδ. 2000 του ιδίου
25. ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ ΚΑΙ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ έκδ. 2000 του ιδίου
26. ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1940-1944 έκδ. 2001 του ιδίου
27. ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ έκδ. 2002 του ιδίου

ΣΗΜΕΙΩΣΗ:

Η παρούσα μελέτη είναι βελτιωμένη ανακοίνωση στο Ζ' συμπόσιο Ιστορίας Λαογραφίας Αττικής. Με τον ίδιο τίτλο υπάρχει εντελώς ολοκληρωμένη εργασία, η οποία δεν έχει ολοκληρωθεί μέχρι τώρα.

ΚΩΝ/ΝΑ ΤΡΙΛΙΚΗ

Εξεδόθη για λογαριασμό της
ΑΙΣΧΥΛΕΙΑΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

Διάθεση: Παγκάλου 52 Ελευσίνα (3ος όροφος)
Τ.Κ. 19200

τηλ.: 0105561942- fax: 0105561941

e-mail: aisxylo@otenet.gr

Προλογικά

Ο παραδοσιακός κοινωνικός βίος μπορεί να ερευνηθεί από αρκετές οπτικές γωνίες. Όλες μαζί, ή οι περισσότερες, αποκαλύπτουν την πραγματική εσωτερική του ουσία. Για να παρουσιαστεί ολοκληρωμένο το κοινωνικό και πολιτιστικό οικοδόμημα, απαιτείται η γνώση των στοιχείων που το απαρτίζουν. Δεν αρκεί μόνον η ιστορική αναφορά και μοίρα ενός λαού για να γίνει γνωστός. Ένα άθροισμα στοιχείων συνυφαίνεται. Απαιτείται η αποκάλυψη για να δοθεί η πλήρης εικόνα.

Συνηθίσαμε να χαρακτηρίζουμε κατώτερο τον πολιτισμό που πέρασε, συγκρίνοντάς τον με τον σημερινό. Τον μεταπολεμικό. Είναι λάθος. Η κάθε εποχή περιέχει τα δικά της πολιτισμικά στοιχεία. Οι πολιτισμοί δεν έπεσαν από τον ουρανό. Είναι αποτέλεσμα επιδράσεων που πέρασαν, που άφησαν κάτι, το οποίο, ενούμενο με το μεταγενέστερο παρουσιάζει νέα μορφή ζωής, από διεργασίες που απαιτούν ειδικές γνώσεις.

Στις μέχρι σήμερα έρευνές μου δε στάθηκα στο περιγραφικό μέρος. Ερευνώ το περιεχόμενο των στοιχείων, την ουσία τους. Κι αν μπορώ, και τις αιτίες που δημιούργησαν το κάθε τι. Προχωρώ ακόμα και στις σχέσεις μεταξύ των στοιχείων. Είναι εύκολο να είσαι περαστικός παρατηρητής ενός φαινομένου. Το περιγραφικό μέρος δε μας δίνει τη δυνατότητα να γνωρίσουμε το φαινόμενο.

Ερευνώ τον κόσμο του αιώνα που πέρασε. Ψάχνω μέσα από το τραγούδι του, το μοιρολόγι του, την ιστορική του πορεία και συμπεριφορά στις επίσημες στιγμές της ζωής, όταν δείχνουν από τι μέταλλο είναι φτιαγμένη η

ψυχή τους, τη φορεσιά τους, τις συνθήκες του καθημερινού βίου, τα αστεία και σοβαρά, παροιμίες, παραμύθια, λάθη και σωστά, ακόμα και την εν γένει σεξουαλική συμπεριφορά. Πρόκειται για ένα αξιόλογο άθροισμα πληροφοριών, που δεν ξέρει να μιλήσει η παραποιημένη γλώσσα.

Δε θέλω να ωραιοποιήσω τον κόσμο όπου γεννήθηκα και μεγάλωσα. Δεν αισθάνομαι ούτε λύπη, ούτε νοσταλγία. Αντλώ από τα ναυάγια. Μέσα από εκεί πηγάζει ο προγονικός μας βίος. Πρέπει να είσαι προγονικός για να επιτύχεις τέλεια επαφή. Η εποχή που πέρασε δεν ζητάει να της απονεμηθούν τιμητικές διακρίσεις. Απλά, υπήρξε μια ήσυχη συνείδηση.

Σήμερα, που ένας άλλος κόσμος διαδέχτηκε τον προπολεμικό, η μελέτη των στοιχείων του προηγούμενου δεν πάει χαμένη.

Γενικά εθνολογικά στοιχεία

Επί τετρακόσια χρόνια, ο ελλαδικός χώρος ήταν υπό την επικυριαρχία των Τούρκων. Θα έλεγε κανείς ότι έπρεπε να είχε εξαφανιστεί και το ελάχιστο ίχνος ελληνικότητας. Σαν σοβαρότατος συνδετικός κρίκος των ραγιάδων πρέπει να θεωρηθεί το ομόθρησκο του σκλάβου λαού, ανεξάρτητα από πού, πώς και πότε είχαν καταλαγιάσει στον ελλαδικό χώρο άτομα, ή ομάδες, από ξένες περιοχές.

Με την αρχή των εθνοτήτων, σύμφωνα με την οποία κάθε έθνος είχε το δικαίωμα να συγκροτεί κράτος στο έδαφος που διαβιοί, ο όρος λαός παίρνει συγκεκριμένο χαρακτήρα και αντιστοιχεί στην έννοια του κράτους. Η φυλή τονίζει περισσότερο το στοιχείο της ιστορικής προέλευσης και εθνολογικής καταγωγής του λαού. Η έννοια του Γένους τονίζει το Έθνος των Ελλήνων. Το Γένος των Γραικών, που τελούσε υπό τον τουρκικό ζυγό αισθάνεται (διαφωτισμός) την ανάγκη ξεσηκωμού για να επανακτήσουν την ελευθερία τους.

Στον ελλαδικό χώρο υπέστησαν αυτή την εθνολογική διεργασία και όλοι όσοι κατοικούσαν τότε ορθόδοξοι χριστιανοί και οι Αρβανίτες που θεώρησαν το χώρο σαν προγονικό. Ήταν επόμενο ν' αποκτήσουν ελληνική εθνική συνείδηση, παρά τα διαδιδόμενα από τον εθνικιστικό φανατισμό. Γιατί, δεν μπορεί μόνον η γλώσσα ν' αποτελέσει στοιχείο εθνότητας. Ήταν μια θαυμάσια ιστορική συγκυρία. Είμαστε υποχρεωμένοι κατ' ιστορική επιταγή να θεωρούμε αυτό το λαό νεοέλληνες της αναγεννημένης Ελλάδας, οι οποίοι μάλιστα το έδειξαν περίτρανα στα επαναστατικά χρόνια όταν, με το όπλο στο χέρι, έγραψαν σελίδες δόξας (Σούλι, Μεσολόγγι) και αποτίναξαν από τη χώρα, τη μάνα τους Πατρίδα, το σκοτάδι της Τούρκικης σκλαβιάς.

Κοινωνική οργάνωση

Ραγιάδες ήσαν όλοι όσοι κατοικούσαν τον ελλαδικό χώρο. Οι Τούρκοι ενδιαφέρονταν για την τακτική πληρωμή του χαρατσιού. Ο λαός σε συνελεύσεις, όριζε τους αξιωματούχους του κι αυτούς που έργο τους ήταν η τήρηση των εθίμων και συνηθειών.

Με την απελευθέρωση, το νεοσύστατο κράτος θεσμοθέτησε άλλο διοικητικό σύστημα. Παρατηρήθηκε όμως ότι διατηρήθηκε κάτι από τα προηγούμενα χωρίς να συγκρούεται με το νέο καθεστώς. Τούτο μπορεί ν' αποδοθεί και στην συντηρητική νοοτροπία, η οποία δεν υιοθετεί εύκολα κάτι νέο. Οι ιδιομορφίες αυτές διατηρήθηκαν ακόμα και κατά τον μεσοπόλεμο, μας δίνουν δε σπουδαία ανθρωπολογικά και κοινωνιολογικά στοιχεία.

Το χωριό αποτελεί την μεγάλη οικογένεια. Αν και υπήρχε εκλεγμένη διοικητική Αρχή, αισθανόσουν την παρουσία ενός άτυπου και αόρατου οργάνου, που ασκούσε γενική εποπτεία, ακόμα και παρεμβάσεις σε προσωπικά ζητήματα. Το ονομάζω "πνεύμα του χωριού". Το συγκροτούσαν οι γέροντες, οι δάσκαλοι, ο παπάς και μερικές χήρες γυναίκες αναγνωρισμένης ικανότητας. Όλοι αυτοί δεν είχαν εκλεγεί από πουθενά.

Πρέπει να σημειώσω ότι εθεωρείτο κάτι σαν κώδικας κοινωνικής συμπεριφοράς αυξημένης ισχύος, η τήρηση των κανόνων του οποίου τύγγανε γενικής αποδοχής χωρίς επιφυλάξεις ή αμφισβητήσεις.

Τα απασχολούντα το χωριό κουβεντιάζονταν στο μοναδικό μαγαζί του χωριού.

Εκεί, από τη συζήτηση, προέκυπτε αυτό που ήταν ορθό κατά τα κρατούντα και συμφέρον για το χωριό. Αρκετές φορές απετράπη κάτι κακό που πήγαινε να γίνει. Η καταδίκη προέβλεπε μόνο μια ποινή: εξοστρακισμός δια βίου. (Διαθέτω πληθώρα τέτοιων περιστατικών).

Επικρατούσε ομοιομορφία στις συμπεριφορές. Η γενική αποδοχή είχε γίνει εσωτερική πίστη. Αυτό κρατούσε το χωριό σε διαρκή ηρεμία. Εδώ διακρίνεται η δύναμη της κοινωνικής ομάδας, που προέρχεται από την ανάγκη της επιβίωσης της ράτσας όταν είναι εσωτερική επιταγή. Τότε μεγαλουργεί. Η κυριαρχία ενιαίας βούλησης εξασφαλίζει την κοινωνική συνοχή. Δεν είναι τυχαίο που δεν υπήρχε χωροφυλακή στα χωριά.

Η γειτονιά

Περιγράφοντας μια γειτονιά, εικονίζεις ολόκληρο το χωριό. Ο καθένας που είχε τα προβλήματά του, τις στενοχώριες του, τις δυσκολίες, τα έλεγε στο γείτονα. Αυτός τα έκανε δικά του προβλήματα και, σαν ψυχραιμότερος και έξω από το πρόβλημα, έβρισκε τη λύση. Η γειτονιά ήταν η αγαπημένη μάνα των συγχωριανών. Τα άντεχε όλα. Χαιρόταν, τραγουδούσε, χόρευε, λυπόταν και μοιρολογούσε.

Τα γειτονόπουλα αισθάνονταν αδέλφια. Μεγάλωναν με πολλές μανάδες. Όταν κινδυνεύαμε να μας ξυλοφορτώσουν στο σπίτι, τρέχαμε στις γειτόνισσας. Το καταφύγιο ήταν ασφαλέστατο. Η αδελφοσύνη της γειτονιάς χρονολογείται "εξ απαλών ονύχων", ασκούσε δε ισοπεδωτικό χαρακτήρα. Και όταν άλλαξε την πορεία η ζωή και μπήκαν στη μέση οικονομικοί παράγοντες, πολιτικές τοποθετήσεις και έτερα τινά, εξακολούθησαν να διατηρούνται ίχνη του παρελθόντος.

Το παιδικό υπόβαθρο που αναπτύχθηκε στη γειτονιά, στάθηκε θερμό αγκάλιασμα στα μετέπειτα χρόνια και οδηγός κοινωνικής και ηθικής αγωγής.

Είχα να τον δω σαράντα εννέα χρόνια, από τότε που παίζαμε στην ίδια γειτονιά. Είχα μάθει ότι δούλευε θερμαστής στα καράβια. Στην κατοχή βρεθήκαμε σε αντιμαχόμενα πολιτικά στρατόπεδα. Το μίσος εξακολουθούσε να είναι ζωντανό, ώσπου σκότωνε αδελφός τον αδελφό.

Ήταν αγνώριστος. Περπατούσε βοηθούμενος από μαστούνι. Συναντηθήκαμε στο δρόμο. Τον αγκάλιασα και τον φίλησα, έτσι, αυθόρμητα. Τίποτα δε μας χώριζε. Η γειτονιά μας είχε κάνει κάτι περισσότερο από αδέλφια.

Ο παπάς του χωριού

Ο παπάς του χωριού είχε διπλά καθήκοντα. Θρησκευτικά και κοινωνικά. Μετείχε απαραίτητα στη γερουσία του χωριού. Στον κοινωνικό βίο δημιουργούνται προβλήματα. Στις συζυγικές σχέσεις, ο εγωισμός του ανδρός οδηγεί σε ακρότητες. Η δυστυχία, η ορφάνια, η αρρώστια, δημιουργούν επικίνδυνες καταστάσεις.

Ο ρόλος του παπά στο χωριό ανέτρεπε δυσάρεστες εξελίξεις στα ανδρόγυνα, θεράπευε τη δυστυχία και επιδρούσε στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης.

Ο ρόλος του ήταν συμβουλευτικός και ουσιαστικός. Ήξερε και χαλιναγωγούσε τον ανδρικό εγωισμό, απειλώντας ότι θα ανακοίνωνε το πρόβλημα στους γέροντες. Ήταν το μοναδικό αδύνατο σημείο, που ανάγκαζε όλους σε συμμόρφωση. Αντιμετώπιζε τα πάντα αθέατος. Θα του ταίριαζε ο σημερινός όρος "κοινωνικός λειτουργός".

Τα γνώριζε όλα στο χωριό. Τόπος συνάντησης ήταν ο ναός μετά τον εσπερινό. Κάτι είχαν να του πουν, να του ζητήσουν. Κάτι ζητούσε προκειμένου να παρασχεθεί κάποια βοήθεια.

Ένα αντίβαρο ισορροπίας και όργανο προστασίας και βοήθειας. Κατανάλωνε περισσότερο χρόνο σε κοινωνικές αποστολές παρά στα θρησκευτικά του καθήκοντα.

Όπου κι αν πήγα στα χωριά, κουβέντιασα και με τους παπάδες. Όλοι σχεδόν ήσαν του Δημοτικού Σχολείου. Απλοί. Με δέχονταν με ευγένεια και καλοσύνη. Όλοι ήσαν έγγαμοι. Ερμήνευαν το λόγο του Θεού με την προσωπική του αντίληψη ο καθένας. Ένας μου είπε:

"Τα ιερά χαρτιά λένε: ποιήσον το καλόν και ο μισθός σου πολύς εν τοις ουρανοίς. Τι να τον κάνω το μισθό όταν δεν μπορώ να μονοιάσω τους ανθρώπους στη γη;"

Το χωριό σεβόταν τον παπά. Όπου τον συναντούσαμε τρέχαμε να του φιλήσουμε το χέρι. Ένας άλλος μου είπε: *"Δεν έχει άκρη το κοινωνικό χρέος. Είμαστε υπεύθυνοι, όχι για ό,τι πράξαμε, αλλά για ό,τι παραλείψαμε να πράξουμε"*.

Ο δάσκαλος του χωριού

Δεν ήταν μόνον υπάλληλος του Δημοσίου ο δάσκαλος. Είχε ενταχθεί στον κοινωνικό ιστό εξ ολοκλήρου. Εκτελούσε καθήκοντα γραμματέα της Κοινότητας. Ήταν πνευματικός σύμβουλος στο χωριό και έχαιρε γενικού σεβασμού, ακόμα και από τους γέροντες.

Το ενδιαφέρον του για τους μαθητές εκτεινόταν και έξω από το σχολείο, έφτανε δε να επισκέπτεται το σπίτι τους για να δει τον τρόπο διαβίωσης κι έκανε τις παρατηρήσεις του για βελτιώσεις.

Εάν ήταν εργένης τα ανελάμβαναν όλα, όχι μόνον οι μανάδες των μαθητών, αλλά κι όλες οι άλλες, εθεωρείτο δε τιμή η φροντίδα για τον δάσκαλο. Στα χωριά κυρίως, περισσότερο δε τα απομακρυσμένα από αστικά κέντρα, ο δάσκαλος στάθηκε οδηγητής. Άνοιξε νέους δρόμους, κατάφερε και δημιούργησε αναθεωρητικές τάσεις στους μαθητές του. Έπεισε τους νοικοκυραίους να στείλουν τα παιδιά τους στη μέση εκπαίδευση και να εφαρμοστούν νέες μορφές κτηνοτροφίας και γεωργίας, που είχαν σαν αποτέλεσμα θεαματική άνοδο του οικονομικού επιπέδου.

Εξαιτίας αυτού του ιεραποστόλου παραμερίστηκαν παλιές αντιλήψεις που τους κρατούσαν στη σκιά της πορείας προς την πρόοδο.

Κοινωνικές τάξεις

Το πνευματικό επίπεδο ήταν αρκετά χαμηλό.

Στο σύνολο του πληθυσμού υπερτερούν οι γεωργοί και κτηνοτρόφοι. Νοικοκυραίοι λέγονταν αυτοί που είχαν αρκετά χωράφια. Τσελιγκάδες, αυτοί που είχαν μεγάλα κοπάδια προβάτων ή γιδιών. Κι από κοντά, οι ακτήμονες, οι μεροκαματιάρηδες.

Μέσα σ' αυτούς κινούνται και δρουν μερικοί έμποροι που δουλεύουν νομιμοφανώς την τοκογλυφία, λίγοι τεχνίτες και λιγότεροι μορφωμένοι. Οι κοινωνικές τάξεις δε ξεχωρίζουν μεταξύ τους στο βαθμό που να επιδρούν στις κοινωνικές σχέσεις.

Παρατηρείται προσπάθεια επίδειξης των πλουσίων η οποία δεν εκτείνεται. Χρησιμοποιείται ύφασμα του εμπορίου στη φορεσιά, χρυσή αλυσίδα για το ωρολόι, που έπρεπε να φαίνεται, και τακτικός εκκλησιασμός με τη σύζυγο και τα παιδιά, όπου διακρίνεται εύκολα η επιθυμία της προβολής.

Στον καθημερινό βίο δεν διακρίνεται τίποτα που να κρατάει σε απόσταση τον πλούσιο από τον φτωχό. Αυτό που πρέπει να σημειωθεί είναι η παντελής απουσία γαμικών σχέσεων μεταξύ πλουσίων και φτωχών. Όταν έμπαινε στη μέση ο έρωτας, δημιουργούσε φοβερή κοινωνική αναταραχή. Η σκληράδα με την οποία αντιμετωπίστηκαν τέτοιες περιπτώσεις έφτασε σε αυτοκτονίες και πάρα πολλά παρόμοια τραγικά (διαθέτω πλήθος περιστατικών).

Σχετικά με τη συμπεριφορά στον κοινωνικό χώρο, μεταξύ πλουσίων και φτωχών, παρατηρείται ισορροπία. Αναζητώντας την αιτία, έχω καταλήξει στο ότι η διαφορά συνίσταται στην ποσότητα, ενώ τα τεχνικά μέσα δεν παρουσιάζουν καμιά διαφορά. Ο αλληλοδανεισμός ζώων υπήρξε άριστη οικονομική λύση. Διατήρησε στο ίδιο επίπεδο πλούσιους και φτωχούς, οι οποίοι συζητούν τα προβλήματά τους που είναι κοινά, στο ίδιο τραπέζι στο μαγαζί του χωριού. Πρόκειται λοιπόν για κοινωνική ισορροπία.

Η φτώχεια αντιμετωπίζεται αποτελεσματικά, έτσι που να μην οδηγεί στην εξαθλίωση. Είχε οργανωθεί ένα σοφό σύστημα οικιακής οικονομίας το

οποίο εξασφάλιζε όλες σχεδόν τις βιοτικές ανάγκες, χωρίς να χρειάζεται να πληρώνονται χρήματα (εκτενέστερη αναφορά σε άλλες εργασίες μου). Αυτό μόνον που πρέπει να σημειωθεί εδώ, είναι ότι οι φτωχοί ένιωθαν επαρκείς αφού εξασφάλιζαν τις βασικές τους βιοτικές ανάγκες, και το σπουδαιότερο, δεν επιθυμούσαν τα περισσότερα ούτε επιθυμούσαν τα πλούτη του πλουσίου.

Μεγάλη πληγή για τους φτωχούς στάθηκε η αρρώστια. Εδώ έχει θέση η παροιμία: *"όπου φτωχός κι η μοίρα του"*. Σημείωσα λίγες περιπτώσεις κρυφών εράνων του παπά και κάποιες πρωτοβουλίες γυναικών. Ήταν κάτι περιστασιακό. Δεν μπορεί να υποστηρίξει κανείς ότι απέτελεσε κανόνα ζωής. Αντίθετα, ο θάνατος, κυρίως τα προβλήματα που δημιουργούσε, αντιμετωπίστηκαν αποτελεσματικά, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Η εν γένει συμπεριφορά των πλουσίων προς τους φτωχούς πρέπει να θεωρηθεί θετική. Ο λόγος ήταν κοινωνικός. Όχι θρησκευτικός. Σ' αυτό το συμπέρασμα οδηγούν τα στοιχεία που έχω συγκεντρώσει. Κίνητρο προς την οικονομική αποκατάσταση του φτωχού, υπήρξε η εργατικότητα, η προθυμία και η τιμιότητα, που έφτασε στο εντυπωσιακό σημείο, πλούσιοι μεγαλονοικοκυραίοι να δεχθούν για γαμπρό σε θυγατέρα τους νέο που εργαζόταν στα κτήματά τους επειδή ήταν πρόθυμος,πραγματικός και τίμιος.

Η κοινωνική εικόνα που παρουσίασα σε γενικές γραμμές, έδειχνε τον εαυτό της μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του μεσοπολέμου. Την διαδέχεται η αστικοποίηση, η οποία μετέβαλε εξ ολοκλήρου καταστάσεις, αξίες, αντιλήψεις και τρόπους ζωής.

Σταθμοί της ζωής

Η γέννηση, ο ερωτικός δεσμός, ο γάμος και ο θάνατος αποτελούν σταθμούς ζωής. Αναλύοντας την ουσία των διαδοχικών φάσεων του ανθρώπινου βίου ποριζόμαστε πολύτιμα στοιχεία και οδηγούμαστε με ασφαλή τρόπο στην αποκάλυψη της ψυχής αυτού του λαού χωρίς τον κίνδυνο να κάνουμε λάθη.

Η γέννηση

Χαρμόσυνο γεγονός θεωρείται η γέννηση. Ένας λόγος πάρα πάνω, όταν το νεογέννητο είναι αγόρι. Τότε, δε γνωρίζει όρια ο ενθουσιασμός. Η διάκριση μεταξύ αρσενικού και θηλυκού, φαίνεται σαφέστατα από τη στιγμή που αναγγέλλει το φύλο η μαμή.

Όλες οι γυναίκες επιθυμούσαν να γεννούν αρσενικά. Το αίτιο αυτής της γενικής προτίμησης μπορεί να το αναζητήσει κανείς στην παλιά αντίληψη της πολεμικής ισχύος σαν μέσου προστασίας και στήριξης της ράτσας εναντίον των εχθρών.

Σε εκτενέστερη αναφορά μου σημειώνω ολόκληρο το τελετουργικό της γέννησης αρσενικού (δε γινόταν τίποτε για το θηλυκό) από το οποίο ξεχωρίζω το επόμενο:

"Ο παππούς καμάρωνε που θα διετηρείτο το όνομά του και γιατί ερχόταν κι ένας άνδρας ακόμα που θα πολεμούσε την Τουρκία. Τοποθετούσε κάτω από το προσκέφαλο του μωρού δίκοπο μαχαίρι και μια τούφα βαμβάκι. Το μαχαίρι συμβόλιζε την ανδρεία και το βαμβάκι, ευχή να ζήσει ώσπου να κατασπρίσουν τα μαλλιά του. Ακολουθούσε τρικούβεργο γλέντι, κάτι που, βέβαια, δε γινόταν όταν γεννιόταν θηλυκό. Σε μερικά χωριά έφτιαχναν στεφάνι μόνον από λουλούδια της αυλής, το οποίο κρεμούσαν στο φύλλο της πόρτας".

Από τη νηπιακή ηλικία παρατηρείται σαφής διαφορετική συμπεριφορά

στα αγόρια. Ακόμα και στα νανουρίσματα τραγούδια και στα παιδικά παιχνίδια διακρίνεται η διαφορά. Από τότε που καταλάβαμε τον εαυτό μας θυμόμαστε τους χαρακτηρισμούς: αφέντη, πασά, πρωτοπαλίκαιο, μεγαλέξανδρο. Ήταν λαθεμένη συμπεριφορά αυτή η προτίμηση, στο αρσενικό. Αντίθετα, από μικρό, γίνεται υπάκουο το κοριτσάκι. Φορτώνεται το αίσθημα της υποτέλειας. Προορισμός στη ζωή της είναι το νοικοκυριό, ο αργαλειός για τα προικιά της και η περιποίηση του αδελφού. Η άλλη όψη του νομίσματος καλλιεργούσε σε μας τον εγωισμό, το αφεντηλίκι, την κακότητα του αναιδούς.

Τέτοια δεινά εισπράχτηκαν από νέους που είχαν την ατυχία να είναι μοναχογιόι, και οι γονείς τους πίστευαν ότι ήσαν οι βασιλιάδες του κόσμου. Γνώρισα τέτοιες δυστυχημένες υπάρξεις. Έχω σημειώσει και αντίστοιχα περιστατικά, που δημιούργησαν εκρηκτικές καταστάσεις, ακόμα και ξεκλήρισμα οικογενειών. Πρέπει ν' αναφερθώ στη μεγάλη κοινωνική δύναμη του πνεύματος του χωριού. Στάθηκε φραγμός στην υπεροψία των πατεράδων και στην κοινωνική ανισορροπία. Η γεροντική παρέμβαση σαν κυρίαρχη κοινωνική δύναμη, απέτρεψε, αρκετές φορές, από τα χειρότερα. Εκτός από την αποκατάσταση της κοινωνικής τάξης, θεραπεύτηκαν και νεαρά άτομα τα οποία οδηγούσε στην καταστροφή η τύφλωση του γονιού τους.

Ο σεβντάς (ερωτικές σχέσεις)

Η ερωτική σχέση ήταν γενικώς καταδικασμένη.

Η ένωση των δύο φύλων ακολουθούσε διαδικασία η οποία δεν ήταν δυνατό να παραβιαστεί. Για όλα αποφάσιζε ο πατέρας.

Η αυστηρότητα των ηθών απαγόρευε συναντήσεις μεταξύ των δύο φύλων, όπως γίνεται σήμερα, καταδίκαζε δε αυστηρότατα τον σεβντά. Παρά ταύτα αναπτύχθηκαν "ερωτικές σχέσεις" χωρίς να υπάρχουν. Έρωτας σήμαινε να έχει βάλει στην καρδιά της μια νέα, έναν νέο και αντίστοιχα. Δε συναντήθηκαν να πει κάτι ο ένας στον άλλο. Ο μόνος τρόπος επικοινωνίας ήταν το τραγούδι της κοπέλας στο χορό της Κυριακής και το αντίστοιχο του νέου τη νύχτα, περνώντας τραγουδιστά με φίλους του από το σοκάκι του σπιτιού της. Μέσα από το ερωτικό τραγούδι περνάει ο ερωτικός όρκος και αρκετά που προέκυπταν εξαιτίας της σχέσης.

Έχουμε να κάνουμε με μια αρρωστημένη σχέση, που στηρίζεται στο αισθηματικό σκέλος του έρωτα και είναι εντελώς αποστερημένη από το αισθησιακό σκέλος.

Η αιτία της καταδίκης της ερωτικής σχέσης στηρίχθηκε στο ηθικό

μέρος. Αυτό καλλιεργούσαν ως επιχείρημα γιατί πίστευαν ότι επιδρούσε περισσότερο. Το αληθές ήταν ότι ο έρωτας έθετε στο περιθώριο το απόλυτο δικαίωμα ν' αποφασίζει ανεξέλεγκτα ο πετέρας πότε θα κουβέντιαζε για γάμο για το παιδί του (αγόρι, κορίτσι, ήταν το ίδιο) και ποια θα ήταν η επιλογή του.

Τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για να συνετιστεί, κυρίως η "αμαρτωλή", ήσαν δόλια, κυρίως όμως βίαια, έως βάρβαρα και μεσαιωνικά. Από την ενασχόλησή μου με την ερωτική σχέση σ' όλο της το φάσμα (κυκλοφορεί ειδικό βιβλίο μου) σχετικά με τη συμπεριφορά του σπιτιού, διαπίστωσα (στατιστικά) δυο αυτοκτονίες, μια εκούσια απαγωγή και οι υπόλοιπες, υποταγή στην πατρική εξουσία. Οι γάμοι που ακολούθησαν μετά, σε πολύ μεγάλο ποσοστό υπήρξαν ανεπιτυχείς.

Ο οικονομικός παράγοντας έπαιξε το ρόλο του, στις περιπτώσεις που ο πλούσιος "αγόραζε" σύζυγο κι ας είχε προβληματάκια και αρκετά χρόνια στη ράχη του.

Η παραδοσιακή κοινωνία βρέθηκε εκτός πραγματικότητας στην αντιμετώπιση της ερωτικής σχέσης. Ο συντηρητισμός, η θρησκευτική προσήλωση στα πάτρια και ο ανόητος ανδρικός αυταρχισμός υπήρξαν οι συντελεστές που έκαναν να δημιουργείται κοινωνική αναταραχή καθώς και δυστυχημένα ζευγάρια δια βίου.

Ένα από τα θετικά της μεταπολεμικής εποχής είναι ότι έκοψε τα φτερά των γονιών, ή, τουλάχιστον, τους έκανε λογικούς.

Ο γάμος

Ο γάμος μοιάζει να χωρίζει στα δύο τη ζωή. Πριν το γάμο, το αρσενικό ονομαζόταν παιδί, παλικάρι. Μετά το γάμο, άνδρας. Το θηλυκό, πριν το γάμο ήταν: κορίτσι, κοπέλα. Μετά το γάμο γίνεται γυναίκα, χάνει μάλιστα και το μικρό της όνομα και γίνεται Παναγιώταινα, σύζυγος του Παναγιώτη, Προκόπαινα, σύζυγος του Προκόπη κ.λπ.

Ο γάμος ακολουθεί αυστηρό τελετουργικό. Αρχίζει την πρώτη ημέρα της εβδομάδας και τελειώνει ξημερώματα Κυριακής. Εδώ παίζει σημαντικό ρόλο ο μαγικός κόσμος, ανακατεμένος με τον θρησκευτικό.

Μέχρι τη στιγμή που θα φτάσει ο γαμπρός στο σπίτι της νύφης να την πάρει για την εκκλησία, γενικό κουμάντο έκανε ο πατέρας. Απ' αυτή τη στιγμή μέχρι το τέλος του γαμήλιου γλεντιού γενικό κουμάντο κάνει ο κουμπάρος.

Εκτός από τους καθαρμούς και τους εξορκισμούς για την απομάκρυνση του κακού και την επίκληση των θείων δυνάμεων για προστασία, προηγείται του γάμου καθαρισμός σώματος και ψυχής. Οι μελλόνυμφοι νηστεύουν σαράντα ημέρες πριν το γάμο. Το Σάββατο, μετά το λουτρό καθαριότητας, κοινωνούν των αχράντων μυστηρίων.

Τώρα είναι έτοιμοι να κοινωνήσουν και την κοινωνία του γάμου. Έπρεπε να έχουν αφήσει πίσω τους οποιοδήποτε κακό, ακόμα και σαν ανάμνηση. Ήσαν δυο εξαγνισμένες ψυχές που αποζητούσαν συχώρεση απ' όλους, και όλοι πίστευαν στην αναγκαιότητα της αποκατάστασης αγαθών σχέσεων. Έγιναν μάρτυρας πολλών τέτοιων περιστατικών που με συγκίνησαν βαθύτατα.

Αυτό το είδος καθαρμού με αμοιβαιότητα, μεταφερόμενο στον κοινωνικό χώρο, αποκαθιστά ειρηνική συμβίωση στο χωριό. Το ότι τοποθετήθηκε σαν άνωθεν επιταγή, ενισχύει τη δύναμή του και εκτείνεται καθολικά. Πρόκειται ακόμα και για γύμνασμα βελτίωσης των ανθρωπίνων αδυναμιών.

Η νύφη έχει ξεκόψει εντελώς από την πατρική της οικογένεια. Από εδώ και πέρα κάνει κουμάντο η πεθερά. Έχει προηγηθεί ένα καλοφτιαγμένο τελετουργικό, όπου τονίζεται η υπεροχή της πεθεράς και η υποταγή της νύφης. Μετά το μυστήριο οι νεόνυμφοι φτάνουν στο σπίτι του συζύγου όπου θα γίνει το τραπέζι και ο χορός του γάμου. Στην πόρτα περιμένει η πεθερά. Αποχωρίζεται η νύφη και φτάνει μπροστά στην πεθερά κάνοντας ελαφρή υπόκλιση. Η πεθερά της προσφέρει ένα κουταλάκι μέλι λέγοντάς της "μέλι να στάξει το στόμα σου". Η νύφη της φιλάει το χέρι και της επιτρέπεται η είσοδος.

Είναι δεδομένη εκ των προτέρων η υπεροχή και η άνευ όρων υποταγή. Θα περάσει καιρός που θ' αποκτήσει κάποια υπόσταση η νύφη. Θα την βρει και θα την απολαύσει όταν αποκτήσει αγόρι. Τότε αποκτά συμπαραστάτη και βοηθό τον πεθερό.

Ο γάμος προσθέτει μια οικογένεια στο χωριό. Θεωρείται αύξηση πληθυσμού. Δυνάμωμα της ράτσας. Σιγουριά. Αυτός ήταν ο λόγος, που έπρεπε να παρευρίσκεται όλο το χωριό στο γάμο. Αρκετές φορές χάρηκα αυτή την κοινωνία "*ψυχών και σωμάτων*". Έτσι εξηγείται και αυτό που αναφέρθηκε πιο πάνω περί καθαρμού ψυχών και περί λησμονιάς των προσωπικών τσακωμών και συγκρούσεων.

Απαιτούσε λοιπόν όχι αφηρημένα λόγια της αράδας, αλλά συγκεκριμένα και ουσιαστικά.

Η λογική τότε ήταν απλή. "Ένα κι ένα μας κάνουν δύο". Δεν άρεσαν οι περιπτώσιολογίες, οι συμβιβασμοί και τα ενδεχόμενα. Απαιτούσε απόδειξη "εν τη πράξει". Έπρεπε, λοιπόν, να παρευρεθούν στο γάμο όλοι οι ψυχραμένοι με το νέο ζευγάρι. Είχε τεντώσει τα μάτια του αυτό που ονόμασα πιο πάνω "πνεύμα του χωριού" για να σημειώσει τους "αδικαιολογήτως απόντες". Οι κυρώσεις ήταν σκληρότατες. Συνεπείς προς μια αντίληψη μονολιθική. Πλήθος περιστατικά από τις συλλογές μου, παρουσιάζουν ανάγλυφα την εικόνα αυτής της νοοτροπίας. Την αποκατάσταση ομαλών σχέσεων μετά το γάμο εικονίζει θαυμάσια το εξής έθιμο:

Ταξίδια αναψυχής για το μήνα του μέλιτος, ήταν εντελώς άγνωστα. Μετά το γάμο, το νέο ζευγάρι έμενε στο σπίτι του. Από την Τρίτη και μετά, έρχονταν συγχωριανοί στο νέο σπιτικό, κομίζοντας δώρα. Ο όρος, δώρα, δεν κυριολεκτεί εντελώς εδώ. Η πρόθεση του δωρίζοντος ήταν κυρίως πρακτική. Με άλλα λόγια, έφερναν είδη, κυρίως τρόφιμα. Από περιγραφές, υπελόγισα ότι, με τις ποσότητες αυτές, περνούσε ένα χρόνο το ζευγάρι.

Εντυπωσιάζει το γεγονός ότι έμεναν από τους τελευταίους οι νοικοκυραίοι του χωριού. Ο λόγος ήταν να πληροφορηθούν ποιό είδος έμενε σε χαμηλές ποσότητες, ώστε να το συμπληρώσουν, κατά τρόπο που να καλύψει τις ανάγκες της χρονιάς (κυρίως λάδι και στάρι).

Θαυμάζει κανείς την εφευρητικότητα των δωρητών: ένας φίλος, έφερε στην αυλή ένα αμάξι φορτωμένο σανό, όση ποσότητα χρειαζόταν για την τροφή του αλόγου του φίλου του γαμπρού για ένα χρόνο.

Αλλά, και τα αφελή ήταν θησαυροί πρακτικότητας.

Μια γριούλα πάμφτωχη, κουβάλησε στο νέο σπιτικό, μέσα σ' ένα πανέρι, μια κλώσσα με κλωσσόπουλα. Κι ένας φίλος, που άφησε να είναι τελευταίος, έφερε κι έδωσε στην αυλή έναν σκύλο για φύλακα στο σπίτι.

Η επίλυση των προβλημάτων δεν υπήρξε διαπραγματευτική. Πήγαζε από την καρδιά, αυθόρμητα, ανθρώπινα, και με φανατική πεποίθηση για την ορθότητα του λόγου.

Ο θάνατος

Στον κοινωνικό χώρο δημιουργούσε κενό ο θάνατος όσο και στην οικογένεια. Το ίδιο και αναταραχή, η οποία γινόταν αιτία να ενεργοποιηθούν κοινωνικές δυνάμεις για την αποτελεσματική θεραπεία του κακού.

Οι περισσότεροι πέθαιναν στο σπίτι τους. Το χωριό ζούσε την αγωνία μέσα στο βαρύ κλίμα του αναμενόμενου θανάτου. Ακόμα κι αυτοί που είχαν

ψυχρές σχέσεις, τις ξεχνούσαν εντελώς σ' αυτή την οριακή στιγμή.

Η συμμετοχή στην κηδεία είναι καθολική αφού εξαγνίζει ο θάνατος. Η λύπη των συγγενών ήταν και λύπη του χωριού, επομένως αποτελούσε σοβαρότατη αντικοινωνική συμπεριφορά η μη συμμετοχή σ' ένα γενικό πένθος. Και σ' αυτή την περίπτωση, όπως είδαμε στο γάμο, οι κυρώσεις ήταν σκληρότατες.

Ο θάνατος, ή έκλεινε ένα σπίτι στο χωριό, ή δημιουργούσε προβλήματα σε μια οικογένεια. Στην περίπτωση αυτή ήταν κοινωνικό πρόβλημα. Δεν έπαιρνε μόνο συναισθηματικό χαρακτήρα αλλά ουσιαστικό. Κοινωνικό. Παρουσιάζεται σαν ένα από τα προβλήματα που απαιτούσαν ουσιαστική αντιμετώπιση. Το πνεύμα του χωριού επιστρατεύεται, εξετάζει το πρόβλημα λογικά, ψύχραιμα, πραγματικά, και σαν συμπαγής κοινωνική ομάδα, καταλήγει στον τρόπο ουσιαστικής θεραπείας.

Την ίδια στιγμή, στο σπίτι του πεθαμένου, κυριαρχούσε το μοιρολόγι. Σταματούσε με τη δύση του ήλιου και ξανάρχιζε με την ανατολή, ώσπου τον σκέπαζε το χώμα (πλήρης περιγραφή σε βιβλίο μου). Από εκεί και πέρα κλαίει η καρδιά χωρίς φωνές, αρχίζει όμως να παρουσιάζει τις αξιώσεις της η ζωή από εδώ και πέρα.

Υπάρχει ένα νεκρό χρονικό διάστημα εννέα ημερών (τα εννιάμερα) που δε γίνεται τίποτα. Από το σπίτι καλύπτεται με θρησκευτικά τελετουργικά, ενώ, το χωριό συσκέπτεται, ανταλλάσσει απόψεις προκειμένου να καταλήξει στην, εκ των πραγμάτων, ορθή λύση. Δε βιάζεται. Περιμένει να δει αυτό που θα προκύψει από την "παρηγοριά".

Συνέβαινε το εξής: Επί σαράντα ημέρες, κάθε βράδυ, γίνονταν επισκέψεις στο λυπημένο σπίτι, όπου έστρωναν τραπέζι. Τα αναγκαία τα έφερναν οι επισκέπτες. Ακόμα και τα πιάτα. Σκοπός ήταν να μη μένουν μόνοι οι λυπημένοι για να μη γίνεται καταθλιπτική η μοναξιά τους. Αναπτυσσόταν η κουβέντα σε άσχετα θέματα της καθημερινής ζωής με υπαινιγμούς στο ότι έχει τις αξιώσεις της η ζωή, προχωρούσαν δε και στο ότι δε χάθηκε ο κόσμος. Εάν κάποιος είχε τη σπάνια τύχη να παρακολουθήσει την πορεία αυτών των συζητήσεων, θα παρατηρούσε μια ομαλά προγραμματισμένη πορεία, που όδευε στην οριστική λύση του προβλήματος, λίαν εντέχνως.

Ήταν ένα σοφό σύστημα. Φαίνεται ότι η πολυχρόνια ομοιόμορφη εφαρμογή το είχε μεταβάλει σε μηχανισμό. Περνούσε όλο το χωριό. Από τα μισά του χρόνου και ύστερα (το δεύτερο εικοσαήμερο) έμπαινε ωμά το πρόβλημα. Αυτό φαινόταν και από τους επισκέπτες που ήταν το αρχοντολό-

ι του χωριού με την βαρύνουσα γνώμη, αλλά και δυναμένων να θεραπεύσουν το πρόβλημα. Σ' αυτές τις επισκέψεις είδαμε τον παπά και τον δάσκαλο του χωριού. Τα περιστατικά που έχω συγκεντρώσει είναι συγκινητικά..

Ας μας επιτρέψει ο χώρος ν' αναφερθώ μόνο σε ένα εντελώς περιληπτικά:

Πέθανε ο σύζυγος κι άφησε τη γυναίκα του και μια θυγατέρα που μόλις είχε τελειώσει με άριστα το Γυμνάσιο. Η μάνα την κράτησε κοντά της να την βοηθάει στα ραψίματα, για να βγαίνει το ψωμί. Το χωριό έβλεπε ότι είχε να κάνει με ένα σπάνιο ταλέντο. Ευαισθητοποίησε έναν μεγαλονοικοκύρη με τρεις γιους. Τους συμβουλευτήκε ο πατέρας. Κι αυτοί, με μια φωνή *"Την θέλουμε μια αδερφή. Κι εσένα, ν' ανέβεις ψηλά"*. Πήρε στο σπίτι μάνα και κόρη. Πανεπιστήμιο στην Ιατρική το κορίτσι. Μετά από έξι χρόνια πήρε το πτυχίο της με άριστα.

Δυσκολεύομαι να το σταματήσω εδώ.

Με δυο άλογα, στο ένα αυτός και στο άλλο (άσπρο) η κοπέλα, μπήκαν στο χωριό. Τ' αδέρφια είχαν σουβλίσει αρνιά για όλο το χωριό. Ο γέρος ανέμιζε το πτυχίο της κοπέλας, πραγματικό τρόπαιο ηθικής νίκης. Έκλαιγε. Τον κατέβασαν τα παλικάρια και τον κουβάλησαν στον ώμο τους σαν άλλοι ολυμπιονίκες. Μετά από ολιγόχρονη ευτυχία, πέθανε στα χέρια της γιατρίνας που τον έλεγε πατέρα της.

Δε διάλεξα αυτό το περιστατικό για εντυπωσιασμό, αλλά, για να καταδείξω ότι οι παρεμβάσεις του κοινωνικού συνόλου δε γνώρισαν κανένα εμπόδιο. Έχουμε να κάνουμε με μια σπάνια περίπτωση κοινωνικής προσφοράς. Υπήρξαν αρκετές άλλες με μια μεγαλειώδη πρωτοβουλία, καρπό κοινωνικού κλίματος γεμάτου ανθρωπιά. Το μάτι του χωριού, σαν αυτό από το αέτωμα της ωραίας πύλης των ναών, έβλεπε καθαρά και οδηγούσε προς το καλό.

Ο γήρος, η γήρα, η μητριά

Ειδικά προβλήματα δημιουργούσε ο θάνατος της συζύγου όταν άφηνε πίσω μικρά παιδιά. Η δυσκολία ήταν καταφανής και περισσότερο του χωριού. Κάποιο βόλεμα γινόταν με τους γονείς του, τα πεθερικά του, ή κάποια κουριάδα.

Οπωσδήποτε προέκυπτε ζήτημα δεύτερου γάμου. Η λύση ήταν μεν αναγκαία, όχι όμως πάντοτε επιτυχής. Την χαρακτήριζαν "μπαλωμένο κα-

τσάρι". Ο όρος ήταν επιτυχής.

Τα πράγματα βάδιζαν ομαλά όταν η δεύτερη γυναίκα ήταν μεγαλοκοπέλα και δεν περίμενε να παντρευτεί. Έκανε δικά της τα παιδιά που βρήκε.

Όταν έφευγε πρώτος ο σύζυγος, μπορεί να πει κανείς ότι βάδιζαν ομαλότερα τα πράγματα. Όταν έμενε χωρίς παιδιά η χήρα, συνήθως ερχόταν σε δεύτερο γάμο εάν ήταν δύσκολες οι οικονομικές συνθήκες. Πολύ σπάνια, ή σχεδόν καθόλου, δεν ερχόταν σε δεύτερο γάμο όταν είχε δικά της παιδιά. Οπλιζόταν με θάρρος κι έταζε σκοπό της ζωής της, όχι μόνο να τα μεγαλώσει, αλλά και να τα αναδειξει σε σπουδαίους κοινωνικούς παράγοντες, δημιουργώντας άριστες οικονομικές προϋποθέσεις συνεχίζοντας το έργο του ανδρός της, ή δημιουργούσα δικό της έργο.

Η κοινωνική αναγνώριση ήταν δεδομένη. Προάγεται σε άνδρα, κινείται μέσα στο παζάρι, συνάπτει συμβάσεις σαν ίση προς ίσον.

Δεν γνώρισα περίπτωση που να απέτυχαν αυτές οι γυναίκες. Μπορεί να είχαν την ηθική υποστήριξη όλου του χωριού, είχαν όμως δική τους ικανότητα, ένα σπάνιο νοικοκύρεμα και εξασφαλισμένη πρόοδο των παιδιών τους, εξαιτίας της δικής τους διαπαιδαγώγησης. Από τις έρευνές μου προκύπτει ότι, αρκετά τέτοια παιδιά, παραβίασαν, με το σπαθί τους, και τις πανεπιστημιακές θύρες. Δεν είναι τυχαίος ο όρος "παιδί της χήρας" που απέδιδαν στους ικανούς νέους.

Πολύ δύσκολα βάδιζαν τα πράγματα στις περιπτώσεις που η χήρα έρχεται σε δεύτερο γάμο και έχει δικά της παιδιά και από τον πρώτο. Οι προσωπικές αδυναμίες αναπτύσσουν πολύ δυσμενές οικογενειακό κλίμα, όταν βρίσκουν έδαφος εξαιτίας της διστακτικότητας, ή της άγνοιας του συζύγου, πολύ δε περισσότερο, όταν έχει αποκτήσει παιδί και από τον δεύτερο γάμο της. Ο σύζυγος εύκολα παρασύρεται ή παραπλανάται, αφού φοβάται να του μιλήσει το παιδί από τον πρώτο του γάμο.

Πρόκειται για την μητριά, πολλές φορές στάθηκε άστοργη μάνα και φέρεται με σκληρότητα στο παιδί που βρήκε με τον δεύτερο γάμο της. Όταν τυχαίνει να έχει περιουσία ο άνδρας της, αισθάνεται παρείσακτο το παιδί από τον πρώτο γάμο του συζύγου της. Σ' αυτές τις περιπτώσεις, η τυφλή μανία της μητριάς φτάνει σε αφάνταστα σημεία, ακόμα και στο έγκλημα. Υπήρξαν περιπτώσεις που τέτοια παιδιά είχαν το θάρρος να μιλήσουν στον πατέρα τους, χωρίς βέβαια να βελτιωθεί αισθητά η κατάσταση, μερικά όμως σώθηκαν όταν κατέφυγαν στην προστασία κάποιου παππού, κάποιας γιαγιάς ή κάποιας θείας.

Επειδή μπορεί να θεωρηθεί υπερβολική τούτη η περιγραφή, σημειώνω το πιο κάτω γεγονός που, μας δείχνει την κόλαση που γνώρισαν τέτοια άτυχα πλάσματα, αλλά και χάθηκαν:

Παντρεύτηκε, χήρα με ένα κοριτσάκι. Βρήκε από τον χήρον άνδρα της άλλο ένα της αυτής ηλικίας, απέκτησε κι ένα αγόρι από τον δεύτερο γάμο της. Το δικό της κοριτσάκι ήταν αρρωστιάρικο. Το άλλο ήταν ένα κόκκινο τριαντάφυλλο. Το αγόρι της, έπρεπε να γινόταν μοναδικός κληρονόμος της αξιολογής περιουσίας του ανδρός της. Έπρεπε, το "ξένο", να το βγάλει από τη μέση.

Γινόταν μια οικοδομή στη γειτονιά. Είχαν ανοίξει ένα λάκκο και είχαν σβήσει ασβέστη. Χάζευε κοντά στη γούβα το κοριτσάκι. Το έσπρωξε, έπεσε μέσα η μικρή, κι αυτή έβαλε τις φωνές καλούσα τάχα σε βοήθεια. Κανείς δεν υποψιάστηκε. Ήταν αδύνατο να χωρέσει στο νου ανθρώπου. Έπαιξε καλά το ρόλο της. Το έγκλημα ήταν τέλειο. Όταν έφτασε στα τελευταία της μετά από χρόνια, ζήτησε τον παπά να κοινωνήσει. Τότε του απεκάλυψε το έγκλημά της

Τα πεντάρφανα

Σημείωσα περιπτώσεις που χάθηκαν οι γονείς κι έμειναν τα παιδιά στους πέντε δρόμους, χωρίς προστασία από πουθενά.

Η γειτονιά στάθηκε προστάτις τον πρώτο καιρό, αλλά χωρίς συνέχεια.

Η κατάληξη ήταν να τα ντύνουν στα μαύρα, να τους δίνουν ένα καλάθι στο χέρι και να τα στέλνουν στο χωριό να ζητιανεύουν. Αυτό ήταν προσβολή εναντίον του χωριού, ίσως μία από τις μεγαλύτερες. Το χωριό δεν αναζητεί ένοχο, αισθάνεται εξ ολοκλήρου ένοχο το κοινωνικό σύνολο, όχι γιατί δεν είχε τις δυνατότητες να θρέψει μια ύπαρξη, αλλά γιατί δεν είχε την ευαισθησία να βρει τρόπο ν' αντιμετωπίσει ένα πρόβλημα καθαρά κοινωνικό.

Στις βραδινές τους συναντήσεις οι γέροντες είχαν σαν κεντρικό θέμα συζήτησης το πεντάρφانو που κυκλοφορεί στους δρόμους του χωριού και το ντροπιάζει. Μερικοί οργίζονται. Όλοι αξιώνουν άμεση αποκατάσταση. Δεν απευθύνονται σε συγκεκριμένα πρόσωπα γιατί, η ευθύνη είναι γενική, είναι ευθύνη του χωριού αλλά και μεγάλη ντροπή. Πρέπει, αύριο το πρωί, να βρει προστάτη το πεντάρφانو.

Ο τελεσιγραφικός χαρακτήρας της γνώμης των γερόντων, του "πνεύματος του χωριού" σήμαινε κοινωνικό συναγερμό. Έπρεπε αμέσως να λείψει η ντροπή. Ακόμα και από τους μη δυνάμενους.

Την επόμενη μέρα, το πεντάρφانو είχε βρει τον προστάτη του.

Ήταν ευρύτατα γνωστή η ιστορία ενός φτωχοτσοπάνου: Πήγε στη στά-νη του (άλλοι λένε το βρήκε τυχαίως στο δρόμο) ένα πεντάρφανο να του ζητή-σει βοήθεια. Αναστατώθηκε ο τσοπάνος. Του έβγαλε τα μαύρα, πέταξε το κα-λάθι, το έντυσε με κάτι κουρέλια των παιδιών του, εγκατέλειψε τα πρόβατα, το ανέβασε στο γαϊδούρι και το έφερε χαρούμενος στο σπίτι του. Είχε τέσσερα παιδιά κι ένα στην κοιλιά έτοιμο να γίνει το πέμπτο. Και φώναξε στη γυναίκα του: *"τι πέντε, τι έξι. Ο Θεός μας το'στειλε"*. Τούτη η φράση έγινε παροιμιακή, ότι δηλαδή, δε χάθηκε ο κόσμος αν σου πέφτει κάτι βαρύτερο από το προηγού-μενο.

Σ' άλλες περιοχές τα έλεγαν *"παραπαίδια"*. Αυτό που πρέπει να σημειώσω είναι ότι δεν είχαν καμιά διαφορά με τα άλλα παιδιά στο σπίτι. Ίσα - ίσα ήταν ιερά. Τα είχε στείλει ο Θεός. Έφερναν προκοπή και ευλογία στο σπίτι. Εδώ συνδέονται δύο κόσμοι: ο κοινωνικός με τον θρησκευτικό, οι οποίοι αθροίζουν μια ακατάλυτη δύναμη. Γνώριζαν τα της υιοθεσίας. Την απέρριψαν. *"Δε θα ανακατέψουμε τα θεϊκά με τα ανθρώπινα. Είναι παιδιά μας"*.

Αυτή η αντίληψη, της υπεροχής δηλαδή του Θείου από το ανθρώπινο, στάθηκε πάντοτε το επιχείρημα, γιατί να θεωρούνται νομικά εξωτικοί κληρονόμοι αυτά τα παιδιά, αφού τα πήραν για δικά τους. Αφού τους τα έδωσε ο Θεός. *"Ο νόμος του Θεού είναι πιο ψηλά από τους νόμους των ανθρώπων"*. Έχω απολαύσει αρκετές παρόμοιες θέσεις μέσα στις παραδοσιακές κοινωνίες. *"Οι φυσικοί νόμοι ακολουθούν την τροχιά τους. Φυσικός νόμος είναι και η ζωή μας. Οι νόμοι που φιάζαμε είναι να μη βγάζουμε τα μάτια ο ένας του άλλου. Σήκωσε ψηλά τα μάτια σου, δεξ αυτούς τους νόμους και ακολούθα τους"*.

Πώς να χαρακτηρίσει κανείς τέτοιες αντιλήψεις;

Οι δωρεές εν ζωή και οι *"πωλήσεις"* ακινήτων (μερίδιο του πεντάρφανου) προκρίθηκαν από πολλούς σαν λύση εξαιτίας της μη υιοθεσίας.

Η δομή της οικογένειας

Στην οικογένεια, διατηρούνται οι κανόνες που είχαν θεσπιστεί από τα παλιά. "Ένας ο άρχοντας μέσα στο σπίτι".

Το οικογενειακό σύστημα, ρύθμιζε και τα πιο ελάχιστα. Ο καθένας είχε προκαθορισμένο ρόλο μέσα σ' ένα οριοθετημένο πρόγραμμα κοινής αποδοχής. Αυτό αφαιρούσε κάθε αίσθημα υποτέλειας, εξάρτησης ή καταπίεσης. Η υποταγή στον αρχηγό της οικογένειας ήταν συστατικό στοιχείο. Μ' αυτό τον τρόπο δε σημειώνονται αντιδράσεις, ούτε ατομικές πρωτοβουλίες. Η κατανομή των αρμοδιοτήτων ήταν δομημένη με μηχανική τελειότητα.

Και στην οικογένεια, όπως και στον κοινωνικό βίο, παρατηρείται το ίδιο σύστημα: *"Όλοι, με ενωμένες δυνάμεις και κοινή προσπάθεια υπό την αρχηγία ενός, να στερεώσουμε και να προκόψουμε"*.

Το αρσενικό και το θηλυκό

Είναι δεδομένη η υπεροχή του αρσενικού. Αρχίζει από τη γέννηση, όπως είδαμε πιο πάνω. Είναι η εγγύηση της δύναμης και αίσθηση ανάγκης ώστε να υπάρχει παρακαταθήκη αξιόμαχων δυνάμεων, ικανή να τα βγάλει πέρα εναντίον κάθε φανεράς και κρυφής επιβουλής.

Η ανδρεία, η παλικαριά είναι σεμνή. Έδειχνε τον εαυτό της μόνον όταν ήταν να παλέψει με το κακό και το άδικο. Τότε ήταν ακαταμάχητη.

Αυτή η αντίληψη μετακόμισε, στα νεότερα χρόνια στον ηθικό κόσμο κι έγινε υποχρέωση κοινωνικής προσφοράς.

Υποστηρίζω ότι θα είχαν διαλυθεί αρκετά νωρίς τα χωριά, ιδίως τα ορεινά, αν δεν επικρατούσε αυτός ο ισχυρός κοινωνικός συνεκτικός δεσμός, που τον διέλυσε η μεταπολεμική περίοδος.

Το θηλυκό αναγνωρίζει την υπεροχή του αρσενικού, την σέβεται, υπακούει. Αισθάνεται σιγουριά τη δύναμη του αρσενικού σαν ασάλευτο στήριγμα που το έχει ανάγκη.

Ο σύζυγος

Είναι αρκετά σοβαρός. Ολιγόλογος, τόσο, που δεν μπορείς να καταλάβεις αν είναι χαρούμενος ή θυμωμένος.

Μετά από τις πρώτες κουβέντες μαζί του, διακρίνεις ένα πειθαρχημένο άτομο. Βλέπει τα πράγματα με ίσιο μάτι. Αν τον δεις να σου χαμογελάσει, αυτό σημαίνει ότι του έγινες αποδεκτός.

Είναι ομολογημένο: Εμείς οι χωριάτες δεν είμαστε και τόσο εύκολοι, ούτε ανοιχτοί σε κοινωνικές σχέσεις.

Ο σύζυγος είναι ο μοναδικός υπεύθυνος της οικογένειας.

Είναι πιστός στις συζυγικές του σχέσεις. Το θεωρεί προστυχιά και ηθικόν εξευτελισμό ν' απατήσει τη γυναίκα του. Η προσβολή στρέφεται εναντίον του στεφανιού του γάμου του, το οποίο θεωρεί ιερό. Γιατί, ο γάμος είναι η θεμελιακή πέτρα πάνω στην οποία στηρίζεται ολόκληρο το οικογενειακό οικοδόμημα. Η απιστία, λοιπόν, προσβάλλει την οικογένεια και ντροπιάζει το χωριό.

Η απιστία, εκτός από το ηθικό μέρος, είναι και κοινωνική αταξία πρώτου μεγέθους, εφ' όσον υποσκάπτει τα θεμέλια του σπουδαιότερου κοινωνικού κυττάρου που είναι η οικογένεια και κατ' επέκταση στρέφεται και εναντίον της κοινωνικής συνοχής του χωριού. Προσπάθησα να μάθω για κρούσματα συζυγικής απιστίας. Οι απαντήσεις συνοδεύτηκαν με δυσφορία. *"Δε φυτρώνουν τέτοια αγκάθια στο χωριό μας. Τράβα αλλού. Κι αν βρεις κανένα, πες το και σε μας. Αλλά δε θα βρεις, όσο κι αν ψάξεις. Λερώνεις το στεφάνι σου; Λερώνεις τα μούτρα σου. Σκατωμένα μούτρα δεν τα σηκώνει το χωριό μας"*.

Η μετατροπή της ανθρώπινης αδυναμίας σε κοινωνική δύναμη, φανερώνει πόσο δυνατά είναι δεμένο το άτομο με τον κοινωνικό του χώρο.

Μέσα στο σπίτι οι σχέσεις του ανδρόγυνου ήσαν αρμονικές κατά κανόνα. Η διαταραχή των σχέσεων ενοχοποιεί, κατά κανόνα, τον σύζυγο. Ακόμα περισσότερο όταν εκτρέπονται περισσότερο τα πράγματα. Αναζητώντας την αιτία του κακού, εντοπίζεται κυρίως στον κακότερο

χαρακτήρα του συζύγου, σε αυταρχική συμπεριφορά και στην αντίληψη ότι, η γυναίκα οφείλει τυφλή υπακοή κι ας είναι έξω από κάθε λογική οι ανδρικές αξιώσεις.

Το παρήγορο ήταν ότι δεν επρόκειτο για το συνήθως συμβαίνον. Στις περιπτώσεις που πήγαινε να γίνει μόνιμη κατάσταση το κακό, γνωρίσαμε πιο πάνω την σωτήρια παρέμβαση του παπά του χωριού. Σε τέτοιες περιπτώσεις παρατηρήθηκε απόσταση στο ανδρόγυνο. Η λύση διαζυγίου αποκρούεται και από τα δύο μέρη γιατί, και οι δύο θα πέσουν σε κοινωνική ανυποληψία. Όταν μάλιστα υπήρχαν παιδιά, ήταν ακατανόητο, γιατί θα εισέπρατταν το κακό στίγμα, κάτι που θα τους στερούσε το γάμο, ή θα τον δυσκόλευε πολύ.

Έξω από το σπίτι, τα πράγματα ήσαν εντελώς διαφορετικά. Ποτέ δεν ακούστηκε σύζυγος να επαινεί ή να κατηγορεί τη γυναίκα του. Προ παντός το δεύτερο, για το λόγο που σημειώθηκε αμέσως πιο πάνω: Ήταν ο φόβος της ανυποληψίας. Την οποία θα πλήρωναν πολύ ακριβά και τα παιδιά τους. Ο φόβος αυτός ήταν τόσο έντονος, μέχρι που έφτασαν να παίζουν θέατρο, εμφανιζόμενοι σε επισκέψεις, σε γιορτές και σε κοινωνικές υποχρεώσεις, σαν να μη συνέβαινε τίποτα.

Γνώρισα περιπτώσεις που, όταν αντιμετώπιζε ο σύζυγος σοβαρά ζητήματα της οικογένειας, τα συζητούσε με τη γυναίκα του, αν και εξουσιαστής. Αυτό γινόταν κυρίως, όταν αντιμετώπιζε αδιέξοδα. Άκουγε τη γνώμη της, την περνούσε από τη δική του ζυγαριά και την αποδεχόταν, την μετέτρεπε, ή την απέρριπτε. Στην περίπτωση αποδοχής, την παρουσίαζε σαν δική του απόφαση.

Οι ανθρώπινες αδυναμίες, είναι, αρκετές φορές, περισσότερο δυνατές από ηθικές και κοινωνικές επιταγές.

Όταν είχε ανάγκη βοήθειας ο σύζυγος (κυρίως στις κτηνοτροφικές εργασίες) κατέφευγε στη γυναίκα του. Γιατί ήταν το μοναδικό πρόσωπο εμπιστοσύνης και εγγύησης.

Κάτι αρχίζει και αλλάζει απ' εδώ και πέρα. Ήδη εκκολάπτεται η ενεργός συμμετοχή της συζύγου (της γυναίκας) σε καθήκοντα πέρα από τα της αποστολής της σαν μητέρας, νοικοκυράς και ατόμου για όλες τις δουλειές του σπιτιού.

Η οικονομική ανάγκη απετέλεσε την μοναδική αιτία εισόδου της γυναίκας στον ευρύτερο χώρο της κοινωνικής παρουσίας, στο χώρο που ερευνούμε. Ο σύζυγος αναθέτει στη σύζυγό του ορισμένους από τους τομείς της δουλειάς του. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα ν' αναπτύσσονται πρωτοβουλίες

(οργάνωση εργασίας, επιλογές οικονομικών τρόπων) και μάλιστα κατ' αποκλειστικότητα.

Το πράγμα επεξετάθη, αφού παρουσίαζε θετική πορεία. Από τις αρχές του αιώνα που πέρασε, παρουσιάζεται σαφής έξοδος της γυναίκας από τα κλειστά όρια του σπιτιού. Αυτό πρωτοπαρουσιάστηκε στις οικογένειες των μεγαλοκτηματιών και των τσελιγκάδων. Παρουσιάστηκαν λες κι έμοιαζαν άνδρες. Πρόσωπα με αρμοδιότητες και έξω από το σπίτι, με θεαματικές επιτυχίες.

Αυτές οι γυναίκες πήραν δικαιωματικά το όνομα "Ζόνια". Σημαίνει κυρά, οφείλω δε να πω ότι ήταν βαπτιστικό από τους άνδρες των. Τώρα την ονομάζουν "η κυρά μου".

Οι επαγγελματικές αρμοδιότητες ήσαν συγκεκριμένες, δοτές βέβαια από τον άνδρα. Από εκεί και πέρα όμως, ήταν εντελώς ελεύθερο το πεδίο δράσης. Οι εντυπωσιακές επιτυχίες δημιούργησαν κοινωνικό ανέβασμα με συνακόλουθο την κοινωνική αναγνώριση.

Στις γεωργικές εργασίες, πήραν στα χέρια τους την όλη οργάνωση της δουλειάς (επιλογή προσωπικού, συμφωνίες, υποχρεώσεις, όροι κ.λπ.). η δουλειά γινόταν νοικοκυρεμένα και η παραγωγικότητα παρουσίασε εντυπωσιακή αύξηση.

Η Ζόνια ήταν ο ενθουσιασμός της εργατιάς. Είχε δουλέψει κι αυτή στα νιάτα της και ήξερε την τέχνη και τους κόπους της. Έπαιρνε το δρεπάνι από την πρωτόβγαλτη και την τεμπέλα και τους έδειχνε πώς το πιάνουν και σε ποια στάση να είναι το σώμα τους για να μην κουράζονται. Άρπαζε την ξυλένια τρίποδη σκάλα κι έδειχνε πώς στήνεται στο ελαιόδενδρο με ασφαλή τρόπο. Κι όλα αυτά με το χαμόγελο.

Κυκλοφορούσε με το γαϊδούρι της (Ι.Χ. της εποχής), μ' ένα κοφίνι δεμένο στη μια πλευρά του σαμαριού, που ήξεραν όλοι τι περιείχε. Ήταν το χιλιοτραγουδημένο κοφίνι, όπου έβρισκες όλα τα καλούδια: σύκα ξερά, σταφίδες, μελομακάρονα, αλλά, πάντα, κι ένα γεμάτο γαλόνι κρασί με τους σχετικούς μεζέδες για τους άνδρες.

Η Ζόνια είναι γέννημα του περασμένου αιώνα. Εγγράφεται μεταξύ των οικονομικών συντελεστών οικονομικής ανάπτυξης και εντάσσεται σαν αναγνωρισμένη κοινωνική παρουσία.

Η σύζυγος

Η σύζυγος τελεί υπό την εξουσία και κυριαρχία του ανδρός της. Ήταν το πρόσωπο για όλες τις σπιτικές δουλειές, εν πολλοίς άβουλο και γεντέκι του συζύγου, εκτελώντας κατά τις εντολές του. Η ίδια πίστευε ότι, έτσι έπρεπε να γίνεται.

Η αντίληψη αυτή κάλυπτε όλον τον παραδοσιακό χώρο.

"Ο άνδρας είναι το κεφάλι του σπιτιού"

Σ' άλλες περιοχές τον έβλεπαν λίγο διαφορετικά οι γυναίκες:

"Τον έχω κορώνα στο κεφάλι μου" Εδώ, παίζει κάποιο ρόλο, και το ερωτικό στοιχείο.

Δεν κυκλοφορούσε μόνη. Μόνο σε έκτακτες περιπτώσεις, οπότε ανησυχούσε αυτούς που την έβλεπαν. Έβγαινε συνοδευόμενη από τον άνδρα της, για επισκέψεις, σε γάμο, στην εκκλησία και σε κηδείες.

Όπως σημείωσα και πιο πάνω, έχανε και το μικρό της όνομα. Η γυναίκα του Πανούση, του Νίκου, γινόταν Πανούσαινα, Κόλενα κ.λπ. Σε άλλα χωριά συνηθιζόταν το επώνυμο του συζύγου. Η σύζυγος του Ρήγου, του Αδάμ, γινόταν Ρήγαινα, Αδάμαινα κ.λπ.

Κάτι διαφορετικό γινόταν με τα παιδιά της χήρας.

Στο όνομά τους, προστίθεται το όνομα της μητέρας τους. Ο Γιάννης της Τσεβής, ο Νίκος της Χρηστίνας κ.λπ.

Το πρώτο αγόρι ανεβάζει ένα σκαλοπάτι τη γυναίκα με αντίστοιχη υποχώρηση της πεθεράς. Ακολουθούν, κατά περίπτωση, τα επόμενα δυο βήματα για τα οποία έγινε λόγος πιο πάνω.

Θέλησα να δω ως ποιο βαθμό πίστευε η γυναίκα στην κυριαρχία του συζύγου της. Με τι τρόπο τον ένιωθε αρχηγό του σπιτιού και σύντροφο της ζωής της. Πίστευα ότι θα απεκάλυπτα κάτι διαφορετικό απ' όσα κυκλοφορούσαν. Η συγκομιδή δεν παρουσίασε τίποτα νέο. Σχεδόν όλες αισθάνονταν υπερήφανες για τον άνδρα τους. Παραδέχονταν τα ελαττώματά του, του τα συγχωρούσαν όμως, όπως έλεγαν.

Στις νεότερες επηρέαζε το ερωτικό στοιχείο. Στις ηλικιωμένες διχάζονται οι απόψεις. Ίσως περιέχουν την αλήθεια. Επαινείται ο σύζυγος όπου υπήρξε άψογη η συμπεριφορά του. Κατηγορείται ευθέως όταν υπήρξε βάνασος.

Μια εκατοχρονίτισσα μου είπε: *"Μην ακούς λόγια του αέρα. Ο άντρας είναι ο πρώτος στο σπίτι. Ό,τι είπε καλοειπωμένο. Ό,τι έκανε καλογινομένο. Εμείς οι γυναίκες γεννηθήκαμε να του έχουμε σέβας και υπακοή και να κάνουμε τα παιδιά. Για τα πάρα πέρα δεν καταλαβαίνω τίποτα"*.

Το παιδί (το αγόρι)

Ακόμα μέχρι σήμερα χρησιμοποιείται η λέξη παιδί, που σημαίνει το αρσενικό: "έχω τρία παιδιά και δυο κορίτσια".

Το αγόρι μεγάλωνε με φανερές περιποιήσεις. Θα γινόταν παλικάρι και θα έπαιρνε την αγιά Σοφιά.

Περπατούσε υπερήφανα στο παζάρι ο πατέρας που είχε αγόρια.

Από μικρό έπαιρνε το γιο του στις γεωργικές και κτηνοτροφικές του εργασίες, ανεξάρτητα αν τις συνέχιζε ο γιός. Έπρεπε να γνωρίσει τη ζωή και έξω από το σπίτι. Πώς δουλεύουν, πώς βγαίνει το ψωμί. Να γνωρίσει το φυσικό περιβάλλον, τους νόμους του και να το αγαπήσει. Να εναρμονιστεί με το κοινωνικό περιβάλλον, τις συνήθειες και τις ηθικές αξίες. Να γίνει άτομο του τόπου του.

Όταν, μεγαλώνοντας, θα έπαιρνε τη δουλειά του πατέρα του, τον άφηνε σιγά - σιγά ν' αναπτύσσει πρωτοβουλίες. Με τον καιρό, κυρίως από τη δεκαετία του 1930 και μετά, διέκριναν οι νέοι βλαστοί κάποιον αναχρονισμό στα μέσα παραγωγής, που κρατούσαν σε χαμηλά επίπεδα την απόδοση. Νέοι τρόποι, νέα εργαλεία, κάποιες μηχανές, βελτίωναν την παραγωγή παραμερίζοντας τους παραδοσιακούς τρόπους.

Υποχωρούσε η εμμονή του πατέρα με γκρίνιες. Μόνον το αποτέλεσμα τους ανακαλούσε στην πραγματικότητα. Και τότε, χαμογελούσαν κρυφά κάτω από τα μουστάκια τους. Η ενέργεια του αλόγου και της ανθρώπινης πλάτης έγινε μηχανική ενέργεια.

Η τεχνική πρόοδος στη γεωργία και στην κτηνοτροφία, που αποτελούσαν το σύνολο σχεδόν της οικονομικής δραστηριότητας, είχε αλλάξει. Δεν άλλαξε όμως η οικονομική διεύθυνση του πατέρα. Εδώ παρατηρείται κάτι περίεργο. Ενώ, στο διαχειριστικό μέρος (αγορές, πωλήσεις, ενοικιάσεις, άλλες συμφωνίες) έκανε κουμάντο ο γιος, τα όποια χρήματα, έμπαιναν στην τσέπη του πατέρα σαν μοναδικού αποδέκτη. Και τούτο, ήταν κάτι, που πίστευε ο γιος. Ο πατέρας ήταν αυτός που έκανε τα κουμάντα στα οικονομικά.

Το ίδιο συνέβαινε κι όταν ακολουθούσε άλλο επάγγελμα ο γιος. Όσο ήταν ανύπανδρος, τα έσοδα από τη δουλειά του πήγαιναν στην τσέπη του πατέρα του. Από αυτά, ο πατέρας ήταν αυτός που χώριζε κάτι για το χαρτζιλίκι του γιου του.

Αυτό φαινόταν πιο καθαρά αν είχαν να παντρέψουν κάποια αδελφή. Τότε έκανε τη νύχτα μέρα ο αδελφός για να μαζευτεί, όσο γινόταν πιο γρήγορα, η προίκα. Συνάντησα αναρίθμητες παρόμοιες περιπτώσεις.

Ο Μ... Τ... μου είπε ότι πήγε στα μεταλλεία Λαυρίου, που είχε γερό μεροκάματο, για να μαζευτεί η προίκα της αδελφής. *"Δούλεψα στις μπούκες που δεν ήξερες αν θα βγεις ζωντανός. Με βοήθησε ο Θεός και δεν έμεινα σακάτης. Ήταν όμως για την αδερφή και πιο πολύ για τον πατέρα μου που ήταν φτωχός"*.

Ο Γ... Λ... δούλεψε τέσσερα χρόνια στα ρετσίνια, στα δάση της Χαλκιδικής. Είχε τρεις αδερφάδες. Αυτός μεγαλύτερος, αυτός ο πατέρας. Έφιαξε στην κάθε μια από ένα σπίτι. Τον είχαν πάρει τα χρόνια. Ανοιχτό μυαλό. Κοινωνικότατος. Πίναμε το κρασάκι μας στου Τραπεζούντα. *"Έμεινα μαγκούφης. Δεν μπορούσε να τα βγάλει πέρα ο πατέρας μου. Έπεσε σε μένα ο κλήρος κι έγινα πατέρας. Έφιαξα τρία σπίτια, από ένα στην κάθε αδελφή. Έτσι έπρεπε να κάνω. Με τι μούτρα θα έβγαίνα στο παζάρι αν έβλεπα μόνον τον εαυτό μου;"*

Οι κοινωνικές σχέσεις

Επισκεπτόμενος κανείς τα χωριά, μέχρι και τον μεσοπόλεμο, θα σχημάτιζε την εντύπωση ότι βρισκόταν σ' ένα αντικοινωνικό περιβάλλον. Θα μπορούσε εύκολα να εκλάβει τη σοβαρότητα σαν ψυχρότητα.

Εάν, όπως υποστηρίζεται, οι άνθρωποι ζούμε σε δυο διαστάσεις, ότι ανήκουμε δηλαδή στον εαυτό μας και στην ομάδα, η ομαδική διάσταση στα χωριά, παρουσιαζόταν λιγότερο εκδηλωτική. Οι κοινωνικές σχέσεις είχαν μια τάση εσωστρέφειας. Αυτό παρουσίαζε κάπως διαφορετική εικόνα από την πραγματική, κυρίως στον επισκέπτη.

Δε συνέβαινε το ίδιο με τους συχωριανούς. Ο ένας καταλάβαινε τον άλλο με τα μάτια. Κουβέντιαζαν περισσότερο. Άνοιγαν εύκολα την καρδιά τους. Έμπαινε ο ένας στα ενδιαφέροντα του άλλου, στα προβλήματά του, όχι σαν ένδειξη καλής συμπεριφοράς αλλά σαν να τους απασχολούσαν ατομικά. Θα το έλεγε κανείς τρόπο ζωής, ίσως εξαιτίας της ριζωμένης αντίληψης της ένωσης όλων των ατομικών δυνάμεων σε μια. Ήταν ένας επώνυμος κόσμος με έντονο κοινωνισμό. Η συμβιωτική ομάδα σκέπτεται, αισθάνεται και πράττει, σύμφωνα με προαιώνιους απαράγραπτους νόμους με μορφή πεποιθήσεων. Αυτό δεν δημιουργεί πιεστικές καταστάσεις. Ίσα - ίσα, αισθάνονταν επιβεβλημένη την ενότητα.

Μέσα στο κοινωνικό σύνολο υπήρχε κάτι αόρατο που επιδρούσε ισοπεδωτικά. Ήσαν όλοι το ίδιο. Δε διέκρινες αποστάσεις. Η κυριαρχία της απρόσωπης κοινωνικής δύναμης, για την οποία έγινε λόγος αρκετές φορές, επέβαλε τη διατήρηση του ομαδικού βίου στα παλιά δεδομένα.

Το κοινωνικό πρόσωπο άλλαξε από τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια και μετά. Σήμερα διακρίνονται αμυδρά από τους μνημένους, κατάλοιπα τινά του παρελθόντος. Τα επικαλύπτει όλα η νέα τάξη πραγμάτων.

Αυτό που διατηρείται κατά κάποιο βαθμό μέχρι σήμερα, είναι το φιλότιμο (μπέσα) και το πείσμα. Η έρευνα των διαπροσωπικών σχέσεων έχει την αξία της, γιατί μας αποκαλύπτει την εσωτερική διάσταση της ψυχής του λαού.

Οι επισκέψεις

Ο επισκέπτης είναι καλοδεχούμενος. Όταν μάλιστα, όπως εγώ, υπάρχουν κοινά προγονικά στοιχεία, είναι θερμότερη η υποδοχή. Το περίεργο

είναι ότι δεν υπάρχουν φιλοφρονήσεις. Κάποιος θα το έπαιρνε σαν ψυχρότητα.

Ήταν ένας μονοκόμματος λαός. Μιλούσε ολίγο και έπραττε πολλά. Ενώ αισθανόταν δικό του τον επισκέπτη δε φαινόταν, σκοτωνόταν όμως μη του λείψει τίποτα.

Για τον επισκέπτη, όταν ήταν να διανυκτερεύσει στο σπίτι, χρησιμοποιείται το αναπαυτικότερο κρεβάτι, και αν δεν υπάρχει, το συζυγικό. Σαν σεντόνια και σκεπάσματα χρησιμοποιούνται πάντοτε, από την προίκα της κόρης, αχρησιμοποίητα.

Πιστεύεται ότι ευλογούνται, αφού ο Θεός έφερε τον επισκέπτη. Μπαίνοντας στην ουσία των επισκέψεων, τις διακρίνουμε στις πιο κάτω κατηγορίες:

A. Επικοινωνιακές επισκέψεις

Πρόκειται για επισκέψεις της καθημερινής ζωής. Όσο όμως κι αν ήταν κάτι συνηθισμένο, ακολουθούσε κάποιους κανόνες. Ήταν ακατανόητο να μπει κανείς σε σπίτι, έστω και ο γείτονας, και να μην κεραστεί. Έστω, κι ένα ποτήρι νερό. Έπρεπε να καθίσει, να προηγηθούν τα καθημερινά, η υγεία και μετά απ' αυτά ακολουθούσε ο λόγος της επίσκεψης.

B. Επίσκεψη γνωριμίας

Εδώ φαίνεται καθαρά ο επίσημος χαρακτήρας, ακολουθείται μαζί και κάποια τυπικότητα σαν ένδειξη καλής συμπεριφοράς. Είναι απαραίτητο το κέρασμα με γλυκό κουταλιού σπιτικής παραγωγής, αφού υποδέχεται ο νοικοκύρης. Είναι βέβαια όλοι ντυμένοι στα καλά τους και το σπίτι αστράφτει από καθαριότητα. Το γλυκό προσφέρεται πάντοτε σ' αυτή την περίπτωση, σε ασημένιο δίσκο. Συνηθιζόταν ν' ακολουθεί ποτό, κυρίως μαστίχα, γιατί την προτιμούσαν οι γυναίκες. Ο δίσκος με τη μαστίχα περιέχει ισάριθμα ποτηράκια όσοι και οι παρόντες. Το καθένα προσφέρεται από τη νοικοκυρά του σπιτιού στον καθένα, πρώτα από τους επισκέπτες, οπότε είναι πλέον καιρός ν' ακουστούν ευχές και έκφραση μεγάλης χαράς από τους οικοδεσπότες. Ακολουθεί και δεύτερο κέρασμα. Τούτη τη φορά από τον νοικοκύρη. Σερβίρονται δε και καραμέλες.

Γ. Συντροφιάς της γειτονιάς

Όλες οι συναντήσεις των γειτόνων ήσαν προγραμματιστές.

Το καλοκαίρι συνήθιζαν να τρώνε στην αυλή κατά το σούρουπο. Τα Σαββατόβραδα, που αύριο δεν είχαν δουλειά, έπαιρνε το γαλόφι με κρασί ο γείτονας και πήγαινε στον διπλανό. Δεν αργούσαν ν' ακολουθήσουν και οι άλλοι. Έφερναν κάτι εκλεκτό κι άρχιζε η κουβέντα ανθρώπων με ανθρώπους. Μαγευτικές συντροφιάς. Η πρωτοβουλία ανήκε στους άνδρες. Αρκετές μαστόρισσες κρασομεζέδων, τους ετοίμαζαν, βέβαιες από το τι θ' ακολουθούσε.

Μια παρόμοια συγκέντρωση γειτονιάς γινόταν από τις γυναίκες κατά τους καλοκαιρινούς μήνες. Όταν έφτανε να γέρνει ο ήλιος, μαζεύονταν στην αυλόπορτα τότε στης μιας, τότε στης άλλης. Όλες έφερναν το σκαμνάκι τους και τα σύνεργα της δουλειάς του χεριού. Κι άρχιζε το ατελείωτο κουβεντολόι.

Α. Επισκέψεις εξαιτίας κάποιας χαράς

Οι συγκεντρώσεις στη χαρά της γέννησης και του γάμου ακολουθούν δικό τους τελετουργικό η καθεμιά. Υπήρξαν κι άλλες πολλές χαρές οι οποίες αισθάνονταν την ανάγκη να κοινοποιηθούν για να απλώσουν περισσότερο. Έχει δικό της βάρος η κάθε χαρά, ίσως και υποκειμενικό. Πάντοτε όμως είναι κάτι που επιθυμεί να διοχετευτεί ευρύτερα. Γιατί, περιέχει επεκτατική δύναμη η χαρά, όπως και η λύπη.

Οι επισκέψεις αυτού του είδους ακολουθούν το ίδιο σχεδόν τελετουργικό στον παραδοσιακό κόσμο. Η πρόσκληση γινόταν με τη μεταφορά λουκουμάδων στο σπίτι των καλουμένων. Αυτό σήμαινε: πρόσκληση και ανακοίνωση της χαράς. Παρατηρήθηκαν προσκλήσεις κατά ομάδες καλεσμένων όταν ήταν να κληθούν πολλοί. Για να γίνεται πιο άνετα κατανοητή η χαρά. Το ότι δεχόταν κάποιος λουκουμάδες (πρόσκληση) σήμαινε ότι οπωσδήποτε έπρεπε ν' ανταποκριθεί στο κάλεσμα. Έχω συγκεντρώσει αρκετά είδη χαράς. Από αυτά καταφαίνονται οι αιτίες, τις οποίες έχω καταγράψει.

Σε τούτη την περιληπτική αναφορά σημειώνω ότι, η αισιοδοξία, η οικονομική αποκατάσταση και η επαγγελματική κυρίως, υπήρξαν αιτίες που κάλυψαν το σύνολο σχεδόν αυτών των συναντήσεων, χωρίς να παραλείπεται και η χαρά από μια καλή σοδειά.

Οι επισκέπτες προσέρχονται με γλυκά στο χέρι. Οι ευχές καθώς και οι απαντήσεις γίνονταν με ποιητικό λόγο που αναφερόταν στο είδος της χαράς.

Το κέρασμα ήταν ζεστοί λουκουμάδες και ποτό μαστίχα. Το χαρούμενο περιβάλλον ήταν ικανοποίηση της χαράς και περισσότερο η συμμετοχή των καλεσμένων.

Ε. Νυκτερινές συναθροίσεις εργασίας

Οι χειμωνιάτικες νύκτες είναι αρκετά μεγάλες.

Έφεταν στον ύπνο με τις κότες. Από τα μεσάνυχτα και ύστερα είχαν χορτάσει τον ύπνο οι ηλικιωμένες.

Συμφωνούσαν και μαζεύονταν, πότε στο σπίτι της μιας και πότε στης άλλης. Όλες κουβαλούσαν λίγα καυσόξυλα και το ταγάρι με τα σύνεργα της δουλειάς. Περπατούσαν με αναμμένο λαδοφάναρο.

Το σπίτι επιβαρυνόταν με το λάδι του λυχναριού και τους καφέδες. Δεν αποτελούσε οικονομική επιβάρυνση, αφού γίνονταν με τη σειρά οι συναντήσεις.

Ο χρόνος δεν περνούσε στα μουγκά. Είχαν να πουν τόσα, που δεν τους έφταναν νύχτες μιας χρονιάς.

Η βαρυνχειμωνιά δημιουργούσε υποβλητικό κλίμα. Τα θέματα καθημερινότητας ήσαν για την ημέρα. Εδώ είχαν θέση: ο μαγικός κόσμος, τα φαντάσματα, οι λάμιες των πηγών, τα θαύματα και ο μεταφυσικός κόσμος με την κόλαση και “την παράδεισο”.

Ο κόσμος της φαντασίας ζωντάνευε. Έφταναν τα πνεύματα του καλού κι έπιναν μαζί τους καφέ συμβουλευοντας το δρόμο της αρετής. Κι όταν έτριζαν τα δοκάρια της στέγης και μάνιαζε ο βοριάς να πετάξει τα κεραμίδια, άκουγες ομαδικό το ξόρκι και επίκληση βοήθειας από τον πλάστη του κόσμου. Ήταν όμως και οι φανταστικές αφηγήσεις που προκαλούσαν το ενδιαφέρον. Υπήρχαν και ειδικές σ' αυτό το είδος που θα τις ζήλευε κι ο ικανότερος μυθοπλάστης.

Τα πιο πάνω είδη των συναντήσεων είχαν κοινό παρονομαστή, την ανθρώπινη επικοινωνία. Το υλικό στοιχείο, χρησιμοποιήθηκε σαν βοηθητικό μέσον.

Έχουμε να κάνουμε μ' ένα θαυμάσιο μέσον που απέβλεπε στην ισχυροποίηση του ανθρώπινου δεσμού απάνω σε στέρεες βάσεις αγάπης, όπως η δύναμη της θέλησης που αλλάζει τον εαυτό του ο άνθρωπος, όπως γράφει ο Κομφούκιος.

Με απλούς τρόπους, απλοί άνθρωποι. Αβίαστα, πολλές φορές ευχάριστα, κατορθώνουν και διατηρούν τον ανθρωπισμό τους. Και το κατάφεραν θαυμάσια. Γιατί είχαν τρομερά αποθέματα θέλησης.

Οι βλάμηδες

Πρόκειται για κάποια ανθρώπινη σχέση, που έχει ξεχαστεί, ίσως είναι και εντελώς άγνωστη.

Σήμερα θα λέγαμε ότι πρόκειται για φιλική σχέση. Η λέξη προέρχεται από την αλβανική: *vla*, που σημαίνει αδελφός, *vlam* αδελφοποιτός και *vlameri*, αδελφότητα. Αδελφοποιτός "είναι αυτός που γίνεται αδελφός με κάποιον με τον οποίο δεν έχει συγγένεια, σε ειδική τελετή, όπου αναμιγνύουν το αίμα τους και δίνουν όρκους αμοιβαίας υποστήριξης". (λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας του Γ. Μπαμπινιώτη). Ο βλάμης ήταν ο αδελφοποιτός. Ο σταυραδελφός.

Ο αδελφοποιτός συνδέεται με αίμα, ο σταυραδελφός με αίμα και όρκο σταύρωσης εάν χωρίσει από τον βλάμη του.

Η σχέση των βλάμηδων άνθισε κυρίως κατά τα επαναστατικά χρόνια μεταξύ των αρματολών και των κλεφτών, τη βρίσκουμε δε και κατά τα χρόνια της ελευθερίας του Γένους.

Εάν ο δεσμός των βλάμηδων υπαγορευόταν αρχικά από στρατιωτικούς λόγους, μετατοπίστηκε αργότερα με επικράτηση του κοινωνικού δεσμού, εξακολουθεί όμως να περιέχει στρατιωτικά σπέρματα, αφού δημιουργείται κατά το χρόνο της στράτευσης. Η στράτευση συνδέεται με τον πόλεμο. Στα μεταγενέστερα χρόνια, από τις αρχές του περασμένου αιώνα, με τους συνεχείς πολέμους, η αδελφική σχέση με τους βλάμηδες παρουσίασε κάποια άνθιση. Δημιουργούσε αμφιβολία επιστροφής του στρατευμένου και χρησιμοποιήθηκε σαν μέσο φροντίδας των γονιών του από τον βλάμη του εάν δεν επέστρεφε. Πρόκειται λοιπόν, εκτός των άλλων, και για πράξη πρόνοιας, έτσι ώστε να μη δημιουργούνται ρήγματα στο κοινωνικό οικοδόμημα.

Ο δεσμός ακολουθούσε ένα τελετουργικό που πρέπει να γνωρίσουμε, γιατί περιέχει ενδιαφέρουσες κοινωνικές προεκτάσεις, οι οποίες σφραγίζονται και από τη θεία ευλογία.

Οι βλάμηδες αρχικά ήσαν δύο. Στα μεταγενέστερα χρόνια ήταν δυνατό να είναι και τρεις. Ο λόγος ήταν η σταθερότητα της σχέσης και η αντοχή της στο χρόνο.

Πήγαιναν σ' ένα εξωκλήσι με τον παπά όπου γινόταν λειτουργία "υπέρ υγείας" και μνημονεύονταν τα ονόματά τους στο άγιο ποτήριο κατά την μεγάλη έξοδο. Είχαν νηστεύσει σαράντα ημέρες και κοινωνούσαν μετά τη λειτουρ-

γία. Η ιερότητα θεωρείται απαραίτητο στοιχείο ώστε να καθίσταται αδιάσπαστος ο δεσμός.

Ένας - ένας περνούσαν μπροστά από την άγια πύλη και φιλούσαν το Ευαγγέλιο που κρατούσε ο παπάς, παίρνοντας και το αντίδωρο.

Με το χέρι στο ευαγγέλιο ορκίζονταν (όλοι μαζί ή ένας - ένας κατά περιοχές). Ο όρκος ήταν τούτος: *"Ορκιζόμαστε στο Θεό και με την ψυχή μας να είμαστε βλάμηδες όσο ζούμε και βρισκόμαστε. Μας ένωσε ο Θεός και ο σταυρός. Να μας κόψει όταν ψευτίσουμε"*. Έβγαιναν αγκαλιασμένοι κι έστρεφαν προς τον ήλιο λέγοντας: *"Ηλιε είμαστε αδέρφια όπως μας βλέπεις αγκαλιαστούς"* και φιλιούνταν μεταξύ τους. Στο πιο πάνω τελετουργικό παρατήρησα μικροδιαφορές από περιοχή σε περιοχή οι οποίες όμως δεν αλλοιώνουν το όλο πνεύμα.

Εάν, με το γάμο σαν θείο μυστήριο γίνεται ένωση "δια βίου παντός" εδώ πρόκειται για κάτι πάρα πάνω, αφού μπορούσε να διαλυθεί ο γάμος. Ο δεσμός είναι πνευματικός, ηθικός, ψυχικός, αλλά και κοινωνικός. Η κοινωνική του διάσταση φαίνεται από το τελετουργικό που ακολουθεί: Ματώναν το ένα χέρι ψηλά από τον καρπό και τα ένωναν (δεσμοί αίματος).

Πήγαιναν στο χωριό αγκαλιαστοί και τραγουδώντας. Την πρώτη ανύπαντρη κοπέλα που θα συναντούσαν, της έκοβαν το δρόμο, της έλεγαν ότι έγιναν βλάμηδες, της περνούσαν στο λαιμό χρυσό σταυρό με χρυσή αλυσίδα, της έβγαζαν το μαντίλι και της φορούσαν δικό τους μεταξωτό. *"Είσαι η βλάμισσά μας με τη θέληση του Θεού"*, τη φιλούσαν, το ίδιο κι αυτή.

Ήταν αδύνατο να συνεχίσει το δρόμο της. Έπρεπε να τους ακολουθήσει. Περπατούσαν αγκαλιαστοί στα σοκάκια του χωριού, άνοιγαν οι αυλόπορτες, τους καλούσαν μέσα, να μπει στο σπίτι η αδελφότητα, και τους κερνούσαν.

Η προσθήκη της κοπέλας συμβολίζει την επιθυμία της αδελφότητας και των δύο φύλων, μια επέκταση αγάπης, όσο το δυνατό ιερότερης και ακατάλυτης.

Η ευλογία της στέρεης αγάπης κυκλοφορεί σ' όλο το χωριό, μπαίνει στα σπίτια φέρνοντας το χαρμόσυνο μήνυμα της θεϊκής ένωσης, που είναι η μοναδική και πιο στέρεη. Διατηρείται η προαιώνια αίσθηση ενός λαού, που στήριξε την ύπαρξή του στη σύσφιξη των κοινωνικών σχέσεων και την ανέδειξε σε αγαθό ύψιστης σημασίας.

Από πριν είχαν παραγγείλει τραπέζι στο μαγαζί του χωριού για να πάρουν μέρος όλοι οι συχωριανοί. Σε μερικά χωριά πλήρωναν τα έξοδα οι γέροντες (ένδειξη της ύψιστης κοινωνικής σημασίας του γεγονότος).

Τιμητικές θέσεις κρατούσαν: ο παπάς, ο δάσκαλος και οι γονείς των βλάμηδων. Οι βλάμηδες με τη βλάμισσα βρίσκονταν συνεχώς στο πόδι, περιποιούμενοι σαν οικοδεσπότες όλο το χωριό. Εάν υπήρχαν προηγούμενοι βλάμηδες, ενώνονταν με τους νέους στην περιποίηση. Εάν ήταν ηλικιωμένοι, κρατούσαν τιμητικές θέσεις. Υπήρξαν περιπτώσεις που ήλθαν βλάμηδες από άλλα χωριά.

Μέσα σ' ένα τέτοιο περιβάλλον γενικής χαράς, που έχει σαν αιτία την αδελφότητα, ήταν αδύνατο να μην αναγαλλιόσουν οι ψυχές, να μην ξεπεταχτούν από ενθουσιασμό ανθρωπιάς. Εκεί παρατηρήθηκαν αγκαλιάσματα προσώπων που τα χώριζε ψυχρότητα και έχθρα, με πρωτοβουλία του μη φταίχτη. Τέτοιες θεϊκές δυνάμεις είναι άγνωστες στη σημερινή εποχή της βασιλείας του ατομισμού.

Μα, η αδελφότητα θέλει να εξαντλήσει και την τελευταία σταγόνα αγάπης, να τη γευτούν όλοι και με πρακτικό τρόπο. Το τελετουργικό, ακόρεστο από ενθουσιασμό και κοινωνική προσφορά, πρόβλεπε και τα επόμενα:

Την άλλη μέρα, οι βλάμηδες με την βλάμισσα (πρόσωπα κομίζοντα ευλογία), επισκέπτονταν όλα τα σπίτια του χωριού. Τους περίμεναν. Ήταν γνωστό τι έπρεπε να κάνουν. Έπρεπε να προσφέρουν κάτι σαν δώρο. Γνώριζαν για πού προορίζονταν τα δώρα. Οι βλάμηδες το είχαν προβλέψει, γι' αυτό τους ακολουθούσε ένα κάρο που θα δεχόταν "τα δώρα της αγάπης". Ήσαν φαγώσιμα, ρουχικά, χρήματα και άλλα είδη της καθημερινής ζωής. Στο τέλος της όλης διαδρομής, ένα παραφορτωμένο κάρο είχε σταθμεύσει δίπλα στο ιερό ό ναό του χωριού.

Ξεφόρτωναν οι βλάμηδες και κατέγραφε ο παπάς κατά είδη. Εδώ τελείωνε το τελετουργικό των βλάμηδων. Αγκαλιασμένοι από τους λαιμούς αποχωρούν τραγουδώντας. Όσο για τα δοσίματα, ο παπάς ήξερε καλά τη δουλειά του. Γνώριζε τις ανάγκες των φτωχών, την ποιότητα και ποσότητα. Ενεργούσε ανάλογα, χωρίς να βιάζεται να εξαντλήσει τα αποθέματα. Η ανάγκη είναι κάτι που δε θεραπεύεται εύκολα. Η μεγάλη ανάγκη προέχει. Κι έπρεπε να έχει κάτι ο παπάς για να μπαλώσει τα επείγοντα.

"Το κάρο της αγάπης". Ένας αυθόρμητος τρόπος κοινωνικής προσφοράς, που είναι ικανοποίηση ψυχής. Που δεν είναι εκτέλεση άνωθεν επιταγής,

αλλά πηγάζει από εσωτερική επιταγή. Είναι μια εις βάθος γνώση του εαυτού μας, σαν επίγνωση ιερού χρέους.

Οι άνθρωποι δεν είμαστε ένοικοι πολυκατοικίας. Τα διαμερίσματα κουτιά, χωρίζουν τον άνθρωπο από τον άνθρωπο και ευνοούν την απομόνωση. Δεν είμαστε πλέον άνθρωποι της γειτονιάς. Που πάμε, λοιπόν; Χάσαμε, ακόμα και τα μέτρα του χρόνου. Τότε δεν έσπευδαν οι άνθρωποι, δεν αγωνιούσαν να προφθάσουν. Ζούσαν από μέσα τότε. Σήμερα ζούμε επιφανειακά. Είχαν καθιερώσει ένα απλό κοινωνικό σύστημα που βόλευε. Που τους πήγαινε στα μέτρα.

Το μέτρο σήμερα έγινε κουμπί ηλεκτρονικού υπολογιστή. Πήραμε το μυαλό μας και το κάναμε μηχανήμα. Δεν προφταίνουμε να πάρουμε ανάσα από την καταπληκτική ταχύτητα των περιστατικών. Παρασυρόμαστε ανικανοποίητοι από την ταχύτητα διαδοχής των αναγκών. Αυτό μας γεμίζει άγχος και αβεβαιότητα.

Κουβέντιαζαν με τη γη οι άνθρωποι. Μιλούσαν τη γλώσσα της. Του κάμπου, του βουνού, της θάλασσας, ακόμα και των πουλιών. Σήμερα ταξιδεύουμε στα άστρα. Και κάθε μέρα πληθαίνει ο πόνος της γης.

Κάποιος μπορεί να με πει αναχρονιστικό. Ποιος μπορεί να υποστηρίξει ότι είναι εντελώς σύγχρονος; Είμαστε, το προηγούμενο και το νέο μαζί. Χωρίς το πρώτο δεν υπάρχει δεύτερο.

Δεν αρνούμαι ένα ταξίδι στο φεγγάρι. Έχω όμως το αναφαίρετο δικαίωμα -το αισθάνομαι- ν' αναπολώ την ομορφιά της αγαπημένης μου.

Ιδού το πρόβλημα. Μακάρι να βρισκόταν λύση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ.....	σ. 5
ΓΕΝΙΚΑ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	σ. 7
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ.....	σ. 8
Η ΓΕΙΤΟΝΙΑ.....	σ. 9
Ο ΠΑΠΑΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	σ. 10
Ο ΔΑΣΚΑΛΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ.....	σ. 11
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΑΞΕΙΣ.....	σ. 12
ΣΤΑΘΜΟΙ ΤΗΣ ΖΩΗΣ.....	σ. 14
Ο σεβντάς (ερωτικές σχέσεις).....	σ. 15
Ο γάμος.....	σ. 16
Ο θάνατος.....	σ. 18
Ο χήρος, η χήρα, η μητριά.....	σ. 20
Τα πεντάρφανα.....	σ. 22
Η ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	σ. 24
Το αρσενικό και το θυλικό.....	σ. 24
Ο σύζηγος.....	σ. 25
Η σύζηγος.....	σ. 28
Το παιδί (το αγόρι).....	σ. 29
ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ.....	σ. 31
Ο ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ.....	σ. 31
Επικοινωνιακές επισκέψεις.....	σ. 32
Επίσκεψη γνωριμίας.....	σ. 32
Συντροφίες της γειτονιάς.....	σ. 32
Επίσκεψη εξ αιτίας κάποιας χαράς.....	σ. 33
Νυχτερινές συναθροίσεις εργασίας.....	σ. 34
ΟΙ ΒΛΑΜΗΔΕΣ.....	σ. 35

ISBN

960.87110.3.7

ΔΙΣΧΥΛΕΙΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΕΥΣΙΝΟΣ

2002